



UPPSALA
UNIVERSITET

Bearbetning, återuppriktelse, framtidstro?

*Utvärdering av Ersta Fristads grupper
för misshandlade och hotade kvinnor*

Maria Eriksson & Gunilla Dahlkild-Öhman



Bearbetning, återupprättelse, framtidstro?

*Bearbetning,
återuppriättelse,
framtidstro?*

*Utvärdering av Ersta Fristads grupper
för misshandlade och hotade kvinnor*

Maria Eriksson & Gunilla Dahlkild-Öhman

© Maria Eriksson & Gunilla Dahlkild-Öhman

ISBN 978-91-506-2122-8

Tryckt av Universitetstryckeriet, Uppsala 2010

*Stort tack till de kvinnor som medverkat i studien!
Tack också till Helena Dahlström för samarbetet i
utvärderingsprojektet och till Anders Broberg för
hjälp med utvärderingens design.*

Innehåll

Sammanfattning	11
1. Inledning	15
Ersta Fristads grupper för misshandlade och hotade kvinnor.....	16
2. Utvärderingen	19
Frågeställningar	20
Grupper under utvecklingsprojektet.....	20
Insamlad information	21
Etiska överväganden	25
3. Kvinnornas situation då de kom till Ersta Fristad.....	29
Kvinnornas bakgrund och civilstånd.....	29
Våldet	30
Barnen	30
Hälsa.....	32
Annan hjälp och stöd.....	34
Arbete och försörjning	34
4. Hälsa efter Ersta Fristads grupper.....	37
Psykisk hälsa	37
Posttraumatisk stress	39
Känsla av sammanhang	41
Sammanfattning	43
5. Kvinnornas situation och relationer efter Ersta Fristads grupper.....	45
Fortsatt utsatthet för våld, hot och trakasserier	45
Relationen till barnen	47
Andra viktiga personer	50
Arbete och försörjning	52
Sammanfattning	55
6. Brukarnas värdering av grupperna.....	57
Upplägg och innehåll	57
Gruppens sammansättning	57
Ledarskapet	58
Gruppens betydelse	58

Gruppen som helhet	60
Sammanfattning	60
7. Hur hjälper Ersta Fristads grupper?	61
Fokus på våld och kunskap om våld	61
Gruppformatet	63
Kombinationen av kunskap, samtal och psykodrama	66
Psykodrama	66
Bearbetning i flera faser	69
Egen inställning och rätt ”timing”	71
Slutsatser	71
8. Slutord.....	73
Referenser	77
Websidor	78
Bilagor	79
Bilaga 1 Intervjuguide uppföljningar (6 och 12 månader)	81
Bilaga 2 Brukarenkät.....	83

Sammanfattning

Under perioden våren 2006 till sommaren 2009 genomfördes ett metodutvecklingsprojekt av Ersta Fristad i Stockholm, med syfte att utveckla en gruppinsats för våldsutsatta och hotade kvinnor som behöver en annan och mer bearbetande typ av hjälp än den som erbjuds genom exempelvis stödgrupper. Resultatet blev en eklektisk modell för traumabearbetning där psykodrama kombineras med såväl beteendeterapeutiska som pedagogiska inslag. Den här rapporten redovisar de första resultaten från en utvärdering av insatsen. Den svarar på följande frågeställningar: 1) vilka förändringar kan ses i kroppsliga symptom och psykisk hälsa/ohälsa hos de kvinnor som gått i grupp på Ersta Fristad? 2) vilka förändringar kan ses när det handlar om kvinnornas relationer till barnen och andra nära personer? 3) vilka förändringar kan ses i gruppdeltagarnas sociala situation som helhet, i synnerhet när det gäller arbete och försörjning?

Under studieperioden har totalt 6 grupper genomförts och avslutats: 5 enligt det planerade gruppformatet med grupp under 1 år, och 1 som en fortsättningsgrupp på 6 månader. Totalt har 39 kvinnor deltagit i grupperna och det är material från dessa kvinnor som är studiens empiriska underlag. Utvärderingen har en pre-posttest-design där information samlats in före och efter deltagande i grupp med hjälp av instrument som är utvecklade för att kunna användas i utvärderingar, strukturerade intervjuer, och kvalitativa fördjupande intervjuer. Information har samlats in vid 4 tillfällen: 1) före starten i gruppen, 2) vid avslutningen i gruppen, 3) 6 månader efter avslutningen i gruppen, 4) 12 månader efter avslutningen av gruppen. Endast när det gäller de kvinnor som började i gruppen första gången hösten 2007 eller senare har utvärderingens metoddesign kunnat följas fullt ut (24 kvinnor). Vidare har 6-månadersuppföljningar hittills genomförts med de kvinnor som avslutade gruppen hösten 2008 eller tidigare (32 kvinnor i gruppen, 4 bortfall), och 12-månadersuppföljningar med de kvinnor som avslutade gruppen våren 2008 eller tidigare (24 kvinnor i gruppen, 4 bortfall).

Utifrån intervjuerna med kvinnorna före grupp och vid uppföljningarna efter grupp kan vi konstatera att som helhet är tendensen en påtagligt förbättrad hälsosituation. Även en analys av rapporterad hälsa/ohälsa i självskattningsformulär ger en bild av förbättringar. Före grupp hade kvinnorna som kom till Ersta en hög grad av problem enligt SCL-90, jämfört med svenska normeringsgrupper i motsvarande åldrar. Även om resultaten efter grupp bör tolkas med viss försiktighet ger de en bild av en övergripande tendens till

minskade besvär. Också när det gäller tecken på posttraumatisk stress ger materialet en generell bild av förbättring. Av de 24 kvinnor som före gruppstart fyllde i självskattningsformulär om tecken på traumatisk stress var det 9 (38%) som med hög eller mycket hög sannolikhet led av posttraumatisk stress och hade ett behandlingsbehov. Direkt efter gruppen var det endast 2 som rapporterade en hög grad av besvär (8%) och det var inte längre någon kvinna som med mycket hög sannolikhet led av PTSS. En annan tydlig förbättring är att andelen som sannolikt inte besväras av posttraumatisk stress hade ökat från 7 före gruppstart (29%) till 14 kvinnor (58%) direkt efter gruppen. När det gäller tecken på posttraumatisk stress är det en mindre grupp kvinnor (9) som vi kunnat följa från gruppstart till 12 månader efter gruppavslutningen. Också för denna mindre grupp är tendensen minskade besvär. Vid 12-månadersuppföljningen fyllde 20 kvinnor i självskattningsformuläret och av dem var det 5 kvinnor som låg på en poängnivå som indikerar hög eller mycket hög sannolikhet för posttraumatisk stress och ett behandlingsbehov. Ytterligare en indikation på en på gruppnivå förbättrad situation får vi genom kvinnornas rapporter om känsla av sammanhang (KASAM). När det gäller hälsa ger dock resultaten från 3 av kvinnorna anledning till oro. De rapporterade mycket höga och djupa nivåer av besvär i SCL-90 redan innan gruppstart, och tendensen över tid är att deras värden ligger kvar på en mycket hög nivå eller går upp ytterligare. De ingår i den grupp kvinnor som 12 månader efter avslutad grupp med hög eller mycket hög sannolikhet led av posttraumatisk stress och hade ett behandlingsbehov. De är också de 3 kvinnor som rapporterade lägst känsla av sammanhang vid 12-månadersuppföljningen.

90% av kvinnorna hade separerat från den våldsutövande mannen före gruppstart, och vid uppföljningen 6 månader efter gruppavslutningen levde endast 1 (av 28 intervjupersoner) fortfarande med mannen. En betydande andel kvinnor har utsatts för våld eller hot och trakasserier efter att gruppen avslutades. Av de 28 kvinnor som intervjuades 6 månader efter gruppavslutningen rapporterade 3 kvinnor våld och 15 kvinnor hot eller trakasserier. Vid 12-månadersuppföljningen var det 1 av de 20 kvinnorna som rapporterade våld och 7 som talade om hot och trakasserier (varav 2 indirekt via barnen). Av intervjuerna framgår det också att även om inte mannen direkt hotat eller trakasserat så kan kontakten med honom ändå hålla kvinnans rädsla vid liv. Ingen av de kvinnor som lever i en ny relation med en man beskriver utsatthet för våld. Däremot är det några kvinnor som beskriver utsatthet från sina barn. När det gäller relationer till barnen föremedlar de flesta kvinnorna en bild av förbättrade relationer. För en del kvinnor är dock relationen till barnen fortfarande en stor källa till oro, vilket även påverkar dem själva negativt. Också när det gäller det sociala livet och relationer till ursprungsfamiljen tenderar kvinnorna att beskriva förändringar till det bättre. När det gäller kvinnornas arbets- och försörjningssituation är positiva förändringar dock inte lika tydliga som när det gäller hälsa och relationer. Det blir tydligast när

vi tittar på den grupp som följts upp 12 månader efter gruppavslutningen. En tydlig tendens till en starkare förankring på arbetsmarknaden går inte att se i den här gruppen. Inte heller när det gäller kvinnornas bedömning av vilken grad av makt och kontroll över sin egen ekonomi de har kan vi se ett tydligt mönster av förbättring.

Vid gruppens sista mötestillfälle fyllde kvinnorna i en brukarenkät och i den uppgav kvinnorna att de är mycket nöjda med kontakterna med Ersta Fristad. Direkt efter gruppens avslutning förmedlade de att gruppen gett dem tillit, styrka, läkning och framtidstro. De flesta av kvinnorna var nöjda med gruppens innehåll och upplägg, sammansättning och storlek, samt uppgav att de känt gemenskap med övriga kvinnor i gruppen. Samtliga 34 deltagare som fyllde i enkäten var nöjda med gruppledarna. Även när det gäller gruppens betydelse uppgav det stora flertalet att de upplevt personliga förändringar till det bättre. För en stor del av kvinnorna som också är mammor gällde det även i relationen till barnen. Av de 33 kvinnor som svarade på brukarenkätens fråga om hur de ser på deltagandet i gruppen som helhet uppgav samtliga att det stämmer i allra högsta grad att de är nöjda med att ha gått i gruppen och att de kan tänka sig att rekommendera andra kvinnor att delta i Ersta Fristads grupper. Samtliga uppgav även att de tycker att de gjorde rätt som anmälde sig till gruppen.

Den sammantagna bilden från uppföljningen av kvinnornas hälsa, av deras relationer och livssituation som helhet är alltså att det har skett positiva förändringar för majoriteten av de kvinnor som gått i grupp. Vidare var samtliga av de kvinnor som svarat på brukarenkäten också mycket nöjda med kontakterna med Ersta Fristad och det stora flertalet uppgav att de upplevt personliga förändringar till det bättre. I uppföljningsintervjuerna gav kvinnorna mer utförliga beskrivningar av på vilket sätt gruppen haft betydelse för dem. Viktiga teman är ökad kraft och styrka, ökat egenvärde, att våga sätta gränser och säga nej, att skulden har lyfts av, att skammen minskat, samt att det sociala livet har blivit bättre och rikare, både när det gäller nya vänner och när det gäller att vara mer noga med vilka sociala kontakter man har. Överlag förmedlade kvinnorna i intervjuerna att gruppen betytt väldigt mycket och flera jämförde med terapi de tidigare gått i och menade att för dem hade Erstagruppen varit bättre. Ett genomgående tema är gemenskap och styrka i gruppen och det kvinnokollektiv som gruppen utgjorde framstår som mycket viktigt för kvinnornas återhämtning efter utsatthet för mäns våld i en nära relation. Med hjälp av de kvalitativa intervjuerna diskuterar därför ett kapitel lite mer ingående vad det är i gruppinsatsen som kvinnorna menar har hjälpt.

En tolkning av intervjumaterialet är att kvinnorna som kommit till Ersta i olika grad gått igenom en bearbetnings- och återupprättelseprocess och att deltagandet i gruppen, upplevelserna av psykodramaövningarna och mötet med ledarna varit till hjälp på olika sätt beroende på var i processen de befunnit sig. Den finns också en del andra omständigheter som kvinnorna be-

dömer som viktiga. Vår tentativa slutsats blir att den här gruppinsatsen kan ha haft betydelse för kvinnorna på åtminstone tre olika "nivåer". En miniminivå är att gruppen har givit struktur åt vardagen, den har hjälpt kvinnorna att bryta sin isolering och givit dem möjligheter till att träffa andra kvinnor. De kvinnor som förefaller ha haft glädje av gruppen framförallt på den här nivån kan tolkas som att de befunnit sig i början av en bearbetningsprocess. För dem har psykodrama varit något svårt och skrämmande. Nästa nivå är att gruppen har hjälpt kvinnorna att bearbeta sin utsatthet och upplevelser av våld. De har fått möjlighet att få ur sig sorg, ilska, hat och andra känslor, och de har fått hjälp att våga se hur misshandlade de varit. Dessa kvinnor har alltså påbörjat eller har befunnit sig mitt i en bearbetningsprocess och för dem har psykodrama varit "det bästa". Den tredje nivån ser vi hos kvinnor som beskriver hur de inte bara fått hjälp med det som varit, utan med att gå vidare i livet. De kan exempelvis tala om hur de har fått en ny identitet och om ökat självförtroende och att de idag kan se sig själva som värdefulla. Dessa kvinnor befinner sig i en återupprättelsefas. Det är inte minst de som lyfter fram betydelsen av att gruppinsatsen givit dem kunskap om våld. När de gäller psykodrama talar de om hur dramatiseringen av det man varit med om hjälpt dem att lämna det bakom sig, och om betydelsen av att se andra kvinnor växa.

Än så länge betraktar vi utvärderingens resultat som tentativa. Dels behöver det empiriska underlaget kompletteras med uppföljningar av fler kvinnor, dels behöver det bearbetas ytterligare för publicering i vetenskapliga sammanhang. Resultaten från den här studien bör även relateras till resultat från studier av andra gruppinsatser för våldsutsatta kvinnor i Sverige. Med detta sagt vill vi dock understryka att tendensen till positiv förändring när det gäller hälsa och relationer är tydlig. Det gäller såväl psykisk ohälsa generellt, symptom på posttraumatisk stress och känsla av sammanhang, som nära relationer och nätverk. Det enda område som utvärderingen berör där det inte går att se en tydlig tendens till positiv förändring är arbete och försörjning, ett område som samtidigt påverkas av faktorer som ligger utom räckhåll för Ersta Fristad. Vår slutsats blir att Ersta Fristads modell är ett mycket lovande försök att utveckla en insats för våldsutsatta och hotade kvinnor.

1. Inledning

Jag önskar att fler fick möjligheten att få finnas i en sån här grupp. Jag tror att det är väl investerade pengar. Jag är övertygad om det. Och vad man förstod under tiden här, alla berättelser om polis och rättsväsende och så, förstod jag att det ser väldigt olika ut med kunskapsnivån hos människor som borde kunna det här. Därför hoppas jag att fler får vetskap om att det finns sådana grupper och att dom är bra och att det är. Det kan se så olika ut, jag hade som sagt var tur och fick hjälp (gruppdeltagare, Ersta Fristad).

Idag är mäns våld mot kvinnor väl etablerat som ett politiskt problem, det vill säga ett problem som kräver kollektiva, inte individuella lösningar (Wendt Höjer 2002). Den 20 december 1993 antog FN deklARATIONEN om avskaffandet av våld mot kvinnor och där definierades våld som ”varje könsbetingad våldshandling som resulterar i eller sannolikt kommer att resultera i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller sådant lidande för kvinnor innefattande hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande vare sig det sker offentligt eller privat” (Artikel 1. Se SOU 1995:60, Bilaga 2). Det var bland annat i kölvattnet av FN-deklARATIONEN som Kvinno-våldskommissionen tillsattes i Sverige för att se över lagstiftningen och arbetet för att motverka mäns våld mot kvinnor. Inte minst kvinnofridsreformen 1998 och det senaste dryga decenniets arbete i Sverige för kvinnofrid är ett uttryck för en ökande medvetenhet om fenomenets omfattning och det allmännas ansvar att intervensera för att motverka mäns våld.

Trots den ökande medvetenheten om mäns våld mot kvinnor har hjälp- och stödinsatser för våldsutsatta kvinnor dock inte utvecklats i tillräcklig grad i Sverige. Det saknas även kunskap om hur olika insatser som redan finns på olika platser runt om i landet fungerar för de kvinnor som erbjuds hjälp.¹ Detta är en del av bakgrunden till att regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor från 2007 innehåller en rad uppdrag om utvärdering av insatser riktade till våldsutsatta kvinnor, både i de ideella kvinnojourernas regi och inom ramen för kommunala verksamheter (Skr. 2007/08:39).

En av de verksamheter som arbetar på ideell bas och som redan innan handlingsplanen kom hade påbörjat ett utvecklingsarbete på det här området

¹ Det finns mer kunskap om hur hjälpinsatser som utvecklats i andra länder fungerar, se Anttila m. fl. (2006).

är Ersta Fristad i Stockholm.² Under perioden våren 2006 till sommaren 2009 genomförde de ett metodutvecklingsprojekt med syfte att utveckla en gruppverksamhet för våldsutsatta och hotade kvinnor som behöver en annan och mer bearbetande typ av hjälp än den som erbjuds genom exempelvis stödgrupper för våldsutsatta kvinnor. Resultatet blev en eklektisk modell för traumabearbetning där psykodrama kombineras med såväl beteendeterapeutiska som pedagogiska inslag (Dahlström, 2010). Utvecklingsarbetet tog sin utgångspunkt både i befintliga modeller och metoder (se nedan) och i kunskapen om de långtgående hälsomässiga konsekvenser mäns våld mot kvinnor i nära relationer kan få för de våldsutsatta kvinnorna.

Parallellt med metodutvecklingsprojektet har vi genomfört en utvärdering av gruppinsatsen. Maria Eriksson har varit projektledare och huvudansvarig för studien, och Gunilla Dahlkild-Öhman har varit forskningsassistent. I den här rapporten presenteras de första resultaten från utvärderingen. Studien bygger dels på självskattningsformulär som kvinnorna fyllt i före gruppstart, i anslutning till avslutningen av gruppen, samt 12 månader efter gruppen avslutats. Den bygger också på en brukarenkät kvinnorna fyllt i i samband med avslutningen av gruppen, på strukturerade intervjuer 6 månader efter att gruppen avslutades samt tematiskt strukturerade kvalitativa intervjuer 12 månader efter att gruppen avslutades. Rapporten är upplagd så att det här inledande kapitlet (1) innehåller en kortfattad beskrivning av gruppverksamheten vid Ersta Fristad. Därefter (2) följer en beskrivning av utvärderingens frågeställningar och design. I det tredje kapitlet (3) beskrivs de kvinnor som kommit till grupperna under undersökningsperioden. De följande kapitlen innehåller beskrivningar av förändringar när det gäller gruppdeltagarnas psykiska hälsa (kapitel 4), deras livssituation och nära relationer (kapitel 5), samt av vad de uttryckt om gruppverksamheten i brukarenkäten i samband med att gruppen avslutades (kapitel 6). Därefter (7) följer ett kapitel som med hjälp av de kvalitativa intervjuerna diskuterar vad det är i modellen som kan hjälpa misshandlade och hotade kvinnor. Rapporten avslutas sedan med några slutord (8).

Ersta Fristads grupper för misshandlade och hotade kvinnor

Den modell som utvecklats vid Ersta Fristad beskrivs närmare i en egen rapport (Dahlström, 2010) och därför ges här endast en översikt över centrala delar. Modellen beskrivs som ”en eklektisk gruppterapi för traumabearbetning där psykodrama kombineras med såväl beteendeterapeutiska som pedagogiska inslag”. Målgruppen är som sagt våldsutsatta kvinnor som behöver

² Se <http://www.erstadiakoni.se/page.aspx?pid=107> [2010-01-07]

en annan och mer bearbetande typ av hjälp än den som erbjuds genom exempelvis stödgrupper för våldsutsatta kvinnor.

Arbetet med att utveckla en gruppverksamhet vid Ersta Fristad tog sin utgångspunkt i ett pedagogiskt/psykoedukativt grupprogram för våldsutsatta kvinnor med ursprung i Duluth i Minnesota (USA). Grunden för det pedagogiska programmet var feministisk teori samt det så kallade makt- och kontrollhjulet. Hjulet beskriver tio olika taktiker som män använder för att utöva makt och kontroll över kvinnor i nära relationer.³ Utgångspunkten för denna beskrivning av våld var intervjuer med över 200 våldsutsatta kvinnor som i början av 1980-talet deltog i studiecirkel organiserade av kvinnojouren i Duluth (se Shepard och Pence, 1999). Hjulet illustrerar hur fysiskt och sexuellt våld är en del av en större helhet och inte isolerade handlingar eller tillfälliga utbrott av besvikelse och liknande. Enligt teorin som hjulet utgår ifrån ingår det fysiska och sexuella våldet i ett mönster av dominans och förtryck där mannen skaffar sig makt över kvinnan genom tvång och hot, genom att skrämma henne, genom att sår hennes känslor, genom att isolera henne från vänner och familj, genom att förneka och förminska allvaret i våldet, genom att använda barnen, kontrollera pengar och ekonomi samt inte minst genom föreställningar om vad en ”riktig” kvinna respektive man är och bör vara. För att bryta detta beteendemönster utvecklades också ”jämlighetshjulet”⁴ vilket ligger till grund för program av ”Duluthmodell” för att få män att sluta använda våld (se vidare Eriksson m. fl., 2006; Shepard och Pence, 1999).

Den modell som utvecklats vid Ersta Fristad kombinerar delar av detta pedagogiska program med andra inslag, som exempelvis övningar hämtade från psykodrama, samt med uppföljande samtal. Tanken är att arbetet i gruppen ska ske i växelverkan mellan att deltagarna å ena sidan går ner i känslor och smärtor som kan sitta i kroppen och å andra sidan får kunskap och arbeta kognitivt med våldet och våldets konsekvenser. Övningarna och de pedagogiska inslagen följs upp av samtal om vad som hände under övningarna och hur det kändes.

Grupperna träffas en gång i veckan, tre timmar åt gången med paus. De är slutna, det vill säga deltagarna börjar och slutar i gruppen samtidigt, och de förväntas ”normalt” pågå under ett år.

³ Se <http://www.duluth-model.org/documents/PhyVio.pdf> [2010-01-07].

⁴ Se <http://www.duluth-model.org/documents/NonVio.pdf> [2010-01-07].

2. Utvärderingen

Vi fick frågan om att genomföra en utvärdering av utvecklingsprojektet våren 2007, det vill säga då projektet redan hade startat. Utvärderingen planerades under våren 2007 och studiens design och frågeställningar formulerades i dialog med uppdragsgivaren Ersta Fristad. Eftersom de två första grupperna redan hade startat fanns det begränsningar när det gällde vilken information som kunde samlas in från kvinnorna i de grupperna. Därför anpassades designen så långt som möjligt till hur arbetet i projektet redan var upplagt. Anpassningen handlar framförallt om de självskattningsformulär som används för att samla information om deltagarnas hälsa.

Ersta Fristads önskemål var att utvärderingen skulle belysa vilka effekter gruppverksamheten har på *gruppdeltagarnas hälsa* (här ingår såväl kroppsliga symptom som psykisk hälsa/ohälsa), *gruppdeltagarnas relationer* (här är i synnerhet relationer till barn och andra nära relationer intressanta) samt *gruppdeltagarnas sociala situation som helhet* (här i synnerhet försörjningssituationen intressant, särskilt när det gäller vägen från sjukskrivning och arbetslöshet till egen försörjning). Ersta Fristad önskade också att utvärderingen ska ta fram kunskap om gruppmodellens för- och nackdelar i förhållande till andra former av grupper för våldsutsatta kvinnor. De ekonomiska ramarna har dock inte medgivit en större studie med experimentell eller kvantitativ design. Dessutom hade projektet som sagt redan startat när vi fick uppdraget och trots att vi gjorde vissa försök att hitta en grupp kvinnor att jämföra med var det inte praktiskt möjligt att lägga upp en studie där de våldsutsatta kvinnor som går i Ersta Fristads grupper jämförs med våldsutsatta kvinnor som går i andra typer av grupper.

I stället valdes en pre-posttest-design där information samlas in före och efter deltagande i grupp med hjälp av a) instrument som är utvecklade för att kunna användas för utvärderingar, b) strukturerade intervjuer, och c) kvalitativa fördjupande intervjuer där det finns utrymme för deltagares eget initiativ och "oväntad" information. Under planeringen av utvärderingen av Ersta Fristad grupper hade vi också kontakt med Anders Broberg vid Göteborgs universitet för att anpassa urvalet av självskattningsformulär så att det ska kunna gå att jämföra resultaten i utvärderingen av Ersta Fristads grupper med resultaten från den utvärdering av stödgrupper för föräldrar vid mottagningen Bojen i Göteborg, vilken Broberg är ansvarig för.⁵ Här kan också

⁵ Bojen är en mottagning för barn som bevittnat våld i sin familj (se Eriksson m. fl., 2006)

tilläggas att Broberg är projektledare för en nationell utvärdering av insatser för barn som bevittnar våld och deras mammor, ett regeringsuppdrag som genomförs under perioden 2008-2010 (se Broberg m. fl., 2008 & 2009). Även delar av resultaten från denna nationella studie kommer så småningom att kunna användas till att ge perspektiv på resultaten av utvärderingen av Ersta Fristads grupper.

Frågeställningar

Mot bakgrund av de begränsningar som diskuteras ovan kan frågeställningarna för den här rapporten formuleras på följande sätt:

1. Vilka förändringar kan ses i kroppsliga symptom och psykisk hälsa/ohälsa hos de kvinnor som gått i grupp på Ersta Fristad?
2. Vilka förändringar kan ses när det handlar om kvinnornas relationer till barnen och andra nära personer?
3. Vilka förändringar kan ses i gruppdeltagarnas sociala situation som helhet, i synnerhet när det gäller arbete och försörjning?

Grupper under utvecklingsprojektet

Utvärderingen bygger på material som samlats in från de kvinnor som deltagit i gruppverksamheten under utvecklingsprojektet. Under den här perioden fanns resurser till att arbeta med maximalt 2 grupper samtidigt. Rekryteringen av deltagare i gruppverksamheten inleddes under våren 2006 och hösten 2006 startade 2 grupper med totalt 15 deltagande kvinnor. Dessa avslutades i början av juni 2007. Hösten 2007 startade 1 grupp med 9 helt nya deltagare och 1 "fortsättningsgrupp" med 8 av de kvinnor som startade hösten 2006. Fortsättningsgruppen var inte planerad vid utvecklingsprojektets start utan kom till för att gruppledarna bedömde att 1 års tid i grupp inte hade varit tillräckligt för 8 av kvinnorna. Fortsättningsgruppen pågick under hösten 2007 och kvinnorna i fortsättningsgruppen har därmed gått sammanlagt 1,5 år i grupp i stället för 1 år. Gruppen med nya deltagare som startade hösten 2007 avslutades som planerat i början av sommaren 2008. Eftersom fortsättningsgruppen avslutades i december 2007 startade en ny grupp i januari 2008 och den pågick till december 2008. I denna nya grupp gick 8 kvinnor. Slutligen hann ytterligare en grupp genomföras under utvecklingsprojektet. Denna grupp, med 7 deltagare, startade hösten 2008 och avslutades till sommaren 2009. Under utvecklingsprojektperioden har alltså totalt 6 grupper genomförts och avslutats: 5 enligt det planerade gruppformatet med grupp under 1 år, och 1 som en fortsättningsgrupp på 6 månader. Totalt har 39 kvinnor deltagit i grupperna. Av dessa avbröt 5 sitt deltagande innan grup-

pen avslutades, 1 i fortsättningsgruppen, och 4 i andra grupper (om bortfallet, se vidare nedan).

Insamlad information

Studien har en pre-posttest-design och för att skapa en bild av förändringar liv används dels standardiserade intervjuer, dels självskattningsformulär där kvinnornas själva lämnar information. Vi har även genomfört tematiskt strukturerade kvalitativa intervjuer där kvinnorna beskriver gruppens effekter och betydelse (se Bilaga 1). Kvinnorna får också själva bedöma gruppverksamheten genom en brukarenkät i samband med att gruppen avslutas (Bilaga 2). Information har samlats in vid 4 tillfällen:

1. Före starten i gruppen
2. Vid avslutningen av gruppen
3. 6 månader efter avslutningen i gruppen
4. 12 månader efter avslutningen av gruppen

Detta innebär att i de fall vi kunnat genomföra uppföljningen 12 månader efter gruppavslutningen har kvinnorna följs under 2 år efter att de kom i kontakt med Ersta Fristad. De kvinnor som gått i fortsättningsgrupp har följts under 2,5 år.

Insamlingen av materialet har skett i samarbete med personalen vid Ersta Fristad. Det är en av gruppledarna (Helena Dahlström) som varit ansvarig för att samla in materialet före gruppstart och i anslutning till avslutningen av gruppen. Före starten i gruppen har en standardiserad intervju genomförts (med hjälp av en guide utarbetad särskilt för Ersta Fristad) för att ta fram personliga uppgifter och kartlägga kvinnornas bakgrund och nuvarande situation. Före gruppstart har också kvinnornas utsatthet för våld kartlagts med hjälp av ett formulär hämtat från *Alternativ til Vold* i Oslo.⁶ Vidare har kvinnorna fyllt i självskattningsformulär för att fånga symptom på psykisk ohälsa, på posttraumatisk stress, samt livsattityd i relation till hantering av stress och påfrestningar.

Det första formuläret är SCL-90, vilket är normerat i Sverige (se Fridell m. fl., 2002). Formuläret är utformat på så sätt att personen som fyller i det ombeds svara på 90 frågor om hur hon eller han tycker att hon eller han har mått under den senaste veckan, och svaren graderas från 0 (inga besvär) till 4 (väldigt mycket besvär). Frågorna ska fånga olika typer av psykiskt ohälsa (9 subskalor: somatisering, obsessiv-kompulsitet, inerpersionell sensitivitet, depression, ångest, fientlighet/vrede, fobisk ångest, paranoidt tänkande och psykoticism). Resultaten sammanställs också i tre globala index som mäter

⁶ Se <http://www.erstadiakoni.se/page.aspx?pid=107> [2010-01-07]

överordnade aspekter av generella besvär: *Globalt svårighetsindex* (GSI, genomsnittsvaret oavsett subskala, mäter generell psykisk besvärnivå), *Positivt symptomstörningsindex* (PSDI, genomsnittet på ej-0-svar, mäter djupet av de upplevda problemen) samt *Totala antalet positiva symptom* (PST, antalet symptom, antalet ej-0-svar).

När det gäller symptom på posttraumatisk stress har kvinnorna fyllt i självskattningsformuläret Impact of Event Scale Revised (IES-R, se Weiss och Marmar, 1997). Det består av 22 frågor som ska fånga tecken på de tre huvudsymptomen på posttraumatisk stress, PTSS: *återupprepande symptom*, *undvikande symptom* och *symptom på förhöjd spänning* (American Psychiatric Association, 1994).

När det gäller livsattityd i relation till hantering av stress och påfrestningar har vi använt oss av Antonovskys formulär om Känsla av sammanhang, KASAM (Antonovsky, 1993). Formuläret är utformat för att fånga i vilken grad personen som fyller i formuläret uppfattar sin situation som *begriplig*, *hanterbar* respektive *meningsfull*. Det är den kortare versionen av KASAM med 13 frågor som använts.

I samband med avslutningen av gruppen har deltagarna också fyllt i självskattningsformulär: en förkortad version av SCL-90, IES-R och KASAM 13. De har även fyllt i brukarenkäten.⁷

Materialet från uppföljningarna 6 respektive 12 månader efter gruppavslutningen har samlats in av oss utvärderare. 6 månader efter avslutningen har gruppdeltagarna intervjuats per telefon om sin situation med hjälp av en standardiserad guide (Bilaga 1). När vi planerade telefonintervjuerna hade vi tänkt spela in dessa. Det visade sig dock att majoriteten av kvinnorna i den första uppföljningsomgången avböjde att bli inspelade. Därför valde vi att i stället dokumentera telefonintervjuerna med hjälp av den strukturerade guiden. Syftet med avstämningen efter 6 månader var dels att få ett fylligare underlag för bedömningen av hur kvinnornas situation utvecklas över tid, dels att upprätthålla kvinnornas motivation att delta i utvärderingen. Under studiens gång visade det sig också att den här avstämningen gav ett bra underlag för individuellt anpassade intervjuguider för fördjupande intervjuer ansikte mot ansikte. Dessa genomfördes 12 månader efter gruppavslutningen. Intervjuguiden, som anpassats till varje kvinna, innehöll samma teman som 6-månadersguiden (se Bilaga 1). 12-månadersintervjuerna var dock mindre strukturerade eftersom vi önskade att det skulle finnas utrymme för gruppdeltagarna att - om de så önskade - också ta upp sådant som vi inte tänkt på att fråga om. Intervjuerna ansikte mot ansikte har i de flesta fall spelats in och transkriberas i sin helhet. I de fall kvinnorna har tackat nej till att intervjun spelas in har intervjuaren i stället fört anteckningar med hjälp av

⁷ Erstas personal har även önskat att inför gruppstart använda ett självskattningsformulär för att fånga symptom på dissociation (DIS-Q, se Vanderlinden m. fl., 1993). Detta material har samlats in före gruppstart, men det analyseras inte i den här rapporten.

intervjuguiden och sedan skrivit rent anteckningarna efter intervjun. Vid 12-månadersuppföljningen fyllde kvinnorna också i den förkortade versionen av SCL-90; IES-R och KASAM 13. Platsen för 12-månadersuppföljningen beslutades i samråd med den berörda kvinnan. I de flesta fall har uppföljningarna genomförts i Ersta Fristads lokaler, i ett fall hemma hos en av oss utvärderare och i ett par fall i allmänna lokaler.

Eftersom utvecklingsprojektet hade startat innan vi fick utvärderingsuppdraget har kvinnorna i de första två grupperna inte fyllt i vissa självskattningsformulär före gruppstart (IES-R respektive KASAM). Det gör att det endast är de kvinnor som började i gruppen första gången hösten 2007 eller senare som följt utvärderingens metoddesign fullt ut. Vidare har 6-månadersuppföljningar endast kunnat genomföras med de kvinnor som avslutade gruppen hösten 2008 eller tidigare, och 12-månadersuppföljningar endast med de kvinnor som avslutade gruppen våren 2008 eller tidigare. Det totala bortfallet sedan gruppstart uppgår till 9 kvinnor. 5 kvinnor avbröt sitt deltagande i gruppen (varav 3 tidigt). Dessa kvinnor har inte kontaktats för uppföljning i den här studien. 1 kvinna avbröt deltagandet i fortsättningsgruppen och gick sedan inte att få kontakt med vid uppföljningarna, 1 avböjde deltagande i uppföljningarna med hänvisning till att hon haft så många kontakter med andra verksamheter att hon har svårt att själv urskilja vad som har med Ersta Fristads grupper att göra och vad som har med andra hjälpinsatser att göra. Ytterligare 1 gick inte att få kontakt med efter gruppavslutningen, och 1 kvinna som intervjuats 6 månader efter avslutad grupp gick inte att få kontakt med vid 12-månadersuppföljningen. Dessa bortfall betyder att vi har information före grupp från totalt 39 kvinnor, före och efter grupp från totalt 34 kvinnor, från 6 månader efter gruppavslutning från totalt 28 kvinnor, och från 12 månader efter gruppavslutning från totalt 20 kvinnor. En översikt över den information som samlats in ges i tabell 1.

	Före	Efter	Forts.grupp	6 mån	12 mån
Deltagare	39	34	7	28	20
Bortfall	-	5	1	4	4
Totalt	39	39	8	32	24

Tabell 1: Material som samlats in före grupp, efter grupp, efter fortsättningsgrupp, samt 6 respektive 12 månader efter gruppavslutning. Antal.

Vad vi kunnat bedöma är skillnaderna små mellan kvinnorna som fallit bort och de kvinnor som funnits kvar i studien. De som fallit bort rapporterar som grupp en något lägre grad av psykisk ohälsa. Den enda kvinnan av de 39 i studien som rapporterar ett självmordsförsök relativt nyligen ingår dock i bortfallsgruppen. Även ett relativt stort antal kvinnor som var sjukskriva på heltid ingår i den här gruppen. Bortfallsgruppen är även något yngre. För en av kvinnorna saknas uppgift om ålder, men när vi tittar på gruppen som helhet (38 kvinnor) är medelåldern 41,4, och medianåldern är 42 år. När det gäller de 33 som deltagit fram till avslutningen av gruppen är medelåldern 41,7, medianåldern 43 och för de 9 kvinnor som fallit bort i något skede är medelåldern 40,7, medianåldern 40 år.

Ett bortfall i vissa analyser på grund av att information saknats i självskattningsformulär betyder också att antalet kvinnor vi har information från varierar något beroende på vilket formulär och vilken tidpunkt det handlar om. En översikt över de ifyllda formulärens ges i tabell 2.

Formulär	Endast Före	Före & Efter	Efter forts.grupp	Före, efter & 12 mån	Efter & 12 mån
SCL-90	5	33	7	20	0
IES-R	5	19	7	8	12
KASAM	4	18	7	8	10

Tabell 2: Antal kvinnor som fyllt i självskattningsformulär endast före deltagande i grupp; före och efter deltagande; före, efter och efter fortsättningsgrupp; före, efter och 12 månader efter avslutad grupp; samt endast efter grupp och 12 månader efter avslutad grupp.

Slutligen bör påpekas att även om vi har information från avslutningen av gruppen från 7 av de 8 kvinnorna som gick i fortsättningsgruppen analyseras denna information inte närmare i rapporten. I analyserna har vi använt de formulär som kvinnorna i fortsättningsgruppen fyllde i då den första gruppen avslutades, det vill säga, alla formulär ”efter” som analyseras i rapporten är ifyllda då kvinnorna har gått i grupp i ett år.

Det som presenteras i rapporten är deskriptiv statistik och en tematisk analys av det kvalitativa intervjumaterialet. Tanken är att presentationen ska ge en överblick över resultaten som helhet och över våra centrala slutsatser angående den gruppinsats som erbjuds vid Ersta Fristad.

Etiska överväganden

Utvärderingen har följt etablerade forskningsetiska principer för samhällsvetenskaplig forskning där de fyra huvudkraven är kraven på information, samtycke, anonymitet och på att materialet som samlas in endast nyttjas för forskningsändamål (Vetenskapsrådet, 2002). Gruppdeltagarna har fått utförlig information om utvärderingen och dess syften både muntligen och skriftligen samt vid ett flertal tillfällen: i samband med rekryteringen till gruppen (muntlig information från gruppledarna), i samband med gruppstart (skriftligt underlag från utvärderarna och muntlig information från gruppledarna), vid 6-månadersuppföljningen per telefon (skriftlig och muntlig information från utvärderarna), samt vid 12-månadersuppföljningen (skriftlig och muntlig information från utvärderarna). En central del i informationen har varit att deltagandet i utvärderingen är frivilligt. Deltagarna har i samband med gruppstart ombetts att i ett etikprotokoll skriftligen ge sitt samtycke till att deras uppgifter inkluderas i utvärderingsmaterialet samt till att deras kontaktuppgifter lämnas ut till oss utvärderare. Av etikprotokollet framgår att uppgifterna endast får användas för utvärdering och att materialet från dem endast kommer att presenteras så att det inte går att identifiera enskilda personer.

Den här typen av studie aktualiserar en rad etiska frågeställningar. Den första gäller samtycket till deltagande. Eftersom studien är kopplad till en hjälpinsats blir det en grannliga uppgift att få deltagarna att känna att de har en reell möjlighet att tacka nej till medverkan i studien om de inte vill delta. Vi har betraktat samtycke som en pågående process och vi har påmint om att det är frivilligt att delta vid ett flertal tillfällen. I vår information har vi varit mycket tydliga med att kvinnorna kan tacka nej till att delta i utvärderingen eller delar av den. Som framgår ovan är det en kvinna som tackat nej till att delta i uppföljningen. Det visade sig också att majoriteten av kvinnorna i den första uppföljningsomgången 6 månader efter gruppavslutningen avböjde inspelning av telefonintervjun. Därför valde vi att även senare avstå från att spela in dessa intervjuer. När det gällde intervjuerna ansikte mot ansikte 12 månader efter avslutad grupp har också några kvinnor tackat nej till att intervjun spelades in. Vår tolkning av det faktum att dessa kvinnor använt sig av möjligheten att tacka nej till hela eller delar av studien är att budskapet att det är frivilligt att delta har varit tydligt nog.

En annan fråga handlar om rätten till anonymitet och då både om gruppdeltagarnas rätt till anonymitet i relation till oss utvärderare innan de tackat ja till att delta, och om deras rätt till anonymitet i förhållande till Ersta Fristad när de delger oss utvärderare sina synpunkter och information om sig själva efter att de slutade i gruppen. För att uppfylla dessa krav har ingen personlig information om gruppdeltagarna lämnats ut till oss utvärderare utan deltagarnas skriftliga samtycke. Det är det huvudsakliga skälet till att det är gruppledarna som distribuerat etikprotokollen. Den lösningen är inte

idealisk eftersom det sannolikt varit svårare för kvinnorna att tacka nej till att delta i utvärderingen när det är gruppledarna som tagit emot samtycket. När vi har vägt deltagarnas olika intressen och rättigheter mot varandra (som samtycke visavi anonymitet gentemot oss utanför Ersta Fristad) har vi dock bedömt detta som det bästa alternativet. När det gäller den andra aspekten av anonymitetskravet vill vi betona att resultaten av utvärderingen redovisas på gruppnivå. I presentationen av analyser och resultat har vi också valt att avstå från att länka samman citat från intervjuer med varandra (exempelvis genom att ge kvinnorna en pseudonym som följer dem genom rapporten), för att på så sätt minimera möjligheterna för läsare av rapporten att koppla ihop uttalanden med enskilda personer.

När det gäller anonymitet kan det vara värt att påpeka att även om några kvinnor valt att bli intervjuade på en annan plats har dock de flesta av 12-månadersintervjuerna genomförts i Ersta Fristads lokaler. Vi utvärderare har haft tillgång till lokalerna och därför har personalen endast i vissa fall mött kvinnorna som kommit till uppföljningen. I dessa fall har det naturligtvis blivit tydligt för personalen där vilka kvinnor som deltagit i uppföljningen. Vi har dock uppfattat det som att detta inte varit ett problem för kvinnorna. Tvärtom har flera sagt att de uppskattat dessa återseenden. Överhuvudtaget har kvinnorna som deltagit i uppföljningen uttryckt att det känns bra och tryggt att Ersta Fristad följer upp hur det går för dem efter att de slutade i gruppen. Det faktum att uppföljningen genomförts i Ersta Fristads lokaler tycks i dessa fall inte ha varit ett problem utan snarare ha förstärkt den positiva känsla kvinnorna förmedlat.

Det innebär naturligtvis en påfrestning för kvinnorna att delta i en studie som den här, där de både ska fylla i olika frågeformulär och svara på frågor om hur de mår, hur livssituationen ser ut och om eventuell fortsatt utsatthet. I samband med intervjuerna har vi ställt frågor både om hur det känns att komma till uppföljningen och om vad kvinnorna tycker om att ha blivit intervjuade. Ett återkommande svar vi fått är att kvinnorna tyckt det varit viktigt att delta i studien så att grupperna kan fortsätta och fler får kunskap om att gruppverksamheten existerar (se kvinnan som citeras inledningsvis) samt att de själva tycker att de har något viktigt att förmedla. Ett exempel på detta är en kvinna som på frågan hur det känns att komma till uppföljningen svarar att ”det känns bra” och att det känns viktigt att komma och bidra till forskningen. Hon säger också:

Jag tror att, jag känner så här, att jag med mina erfarenheter, jag har inga problem att prata om det eller någonting, men jag känner starkt att min åsikt om det här med gruppen och allt det där är värt att ta på allvar.

Ett annat återkommande tema i svaren är att uppföljningstillfället också har givit kvinnorna möjligheter att få perspektiv på sin situation, på den föränd-

ring de gått igenom sedan de slutade i gruppen, och de kan se på sig själva och sitt eget arbete med att hantera konsekvenserna av våldet med stolthet:

Det känns, det kom upp lite mer känslor än vad jag trodde, tror jag. När jag tänkte på att jag skulle hit igår så tänkte jag, ”ja, det där blir snabbt och enkelt avklarat för att jag, ja, jag tänker ju aldrig på det här och så”. Men jag känner nu när jag pratat lite grand att jag blir ganska berörd för att jag tänker på den [namn] som var här då [gråt i rösten]. Men det är inte så att jag liksom känner en sorg över [otydigt] jag har verkligen lämnat den, Jag tror inte att det blir jobbigt för mig, vad ska jag säga, i veckan. Så känner jag inte men när jag är här och tänker på vilken utveckling som jag har gått igenom, hur mycket som har hänt, så allra mest blir jag glad. Därför att jag ser ju och känner och vet att jag har gått framåt och det är en understrykning verkligen att jag har fått så mycket stöd, hjälp men jag vet vilket jobb jag har gjort med mig själv, som jag faktiskt är stolt över. [---] Jag är väldigt tacksam för, jag kommer aldrig någonsin kunna säga att jag var tacksam för det som hände med misshandeln men det har fått mig att växa.

Citatet ovan synliggör också hur intervjuerna självklart berör kvinnorna och kan väcka en rad olika tankar och känslor, men att detta inte nödvändigtvis innebär att deltagandet i uppföljningen blir en negativ upplevelse. För vissa av kvinnorna har dock livssituationen vid uppföljningstillfället inte varit lika positiv, vilket väcker frågor om behovet av uppföljning efter avslutningen av gruppen.

3. Kvinnornas situation då de kom till Ersta Fristad

Uppgifterna i det här kapitlet ger bakgrundsinformation om de kvinnor som ingår i studien och det bygger på uppgifter som kvinnorna lämnat innan gruppen började. Redogörelsen ska belysa utgångsläget för kvinnorna när det gäller utvärderingens tre frågeställningar: förändringar när det handlar om kvinnornas hälsa, deras nära relationer, och deras livssituation i synnerhet när det gäller arbete och försörjning. Siffrorna i texten anger antal om det inte framgår att det är procent.

Kvinnornas bakgrund och civilstånd

Kvinnorna var i åldrarna 25 till 63 år. För en kvinna saknas uppgift om ålder. Medelåldern för de övriga 39 kvinnorna är 41,4, och medianåldern 42 år. 3 kvinnor var mellan 20 och 30 år, 11 kvinnor mellan 30 och 40 år, 19 kvinnor mellan 40 och 50, 4 mellan 50 och 60, och 1 kvinna var över 60. 31 av kvinnorna har etniskt svensk bakgrund (79%), medan 8 kvinnor antingen är födda utanför Norden eller har en minst en förälder född utanför Norden (21%). 5 av kvinnorna angav högstadium som högsta utbildningsnivå (13%), 7 kvinnor 2 årigt gymnasium (18%), 10 kvinnor 3-4 årigt gymnasium (26%), 2 kvinnor högskole- eller universitetsutbildning på upp till 2 år (5%), och 11 högskole- eller universitetsutbildning på mer än 2 år (28%). För 4 kvinnor saknas uppgift om utbildningsnivå (10%). De flesta kvinnorna hittade information om grupperna via en annons (15) eller via nätet (6). De övriga hittade till gruppen via andra hjälpinstanser, som BUP, kvinnojour, Manscentrum eller vuxenpsykiatri.

35 av kvinnorna hade separerat från den man som utsatt dem för våld (90%). De flesta av kvinnorna (28) uppgav att relationen tog slut någon gång mellan 2002 och 2008 (72%). 5 uppgav att relationen tog slut för mellan 10 och 20 år sedan (13%). För 2 kvinnor finns ingen uppgift om när relationen upphörde. 2 kvinnor uppgav att relationen fortfarande pågår och att de bor tillsammans med mannen (5%). 2 kvinnor uppgav att relationen fortfarande pågår men att de har flyttat isär. 9 av kvinnorna uppgav att de lever i en ny relation med en man (23%).

Våldet

Den kartläggning av kvinnornas utsatthet för våld där frågeformuläret från *Alternativ til Vold* används ger en bild av mycket utsatta kvinnor. Formuläret innehåller 32 frågor om kontrollerande beteenden och psykiskt, fysiskt och sexuellt våld där kvinnorna dels uppgivit om de utsatts för en viss typ av våld och även graderat om de utsatts ”ofta”, ”då och då”, ”sällan” eller ”aldrig”. Beroende på antal jakande svar, typen av våld samt våldets frekvens kategoriseras svaren som ”ej misshandel”, ”misshandel förekommer”, ”allvarlig misshandel” eller ”livshotande misshandel”. Av de kvinnor som fyllt i formuläret (38) har 30 varit utsatta för ”allvarlig misshandel” och 7 för ”livshotande misshandel”. I 1 fall är resultatet den lägre graden, ”misshandel förekommer”.

Vid den inledande intervjun uppgav de flesta kvinnor att våldet började tidigt i relationen, för 23 kvinnor började det redan under det första året efter att de träffat mannen (59%). Det våld som kvinnorna utsatts för har pågått mellan 1 och 29 år. Under den första intervjun uppgav 16 av kvinnorna att våldet pågått i över 10 år, 15 att det pågått i 10 år eller kortare tid, 4 att våldet fortfarande pågår. Från 4 av kvinnorna finns ingen uppgift. 20 kvinnor uppgav att de polisanmält mannen, inklusive 1 kvinna som uppgav att hon ”tagit tillbaka anmälan”⁸ och 6 som uppgav att mannen även är dömd eller häktad. 13 av kvinnorna uppgav att det fortfarande finns en hotbild mot dem, även om någon formell riskbedömning (exempelvis SARA⁹) inte genomförts och 1 att det finns en hotbild och att en riskbedömning gjorts av polisen. 17 kvinnor uppgav att det inte finns en hotbild, varav 1 uppgav att en riskbedömning gjorts av polisen. I övriga fall framgår det att kvinnan inte uppfattar att det finns ett hot just nu eller så saknas information.

Barnen

4 av kvinnorna hade inga barn (10%) och 35 av kvinnorna hade barn (90%). 32 kvinnor hade barn under 18 år (82%). Av de totalt 56 minderåriga barnen var 29 under 12 år och 27 barn mellan 12 och 18 år. Av kvinnorna som hade minderåriga barn hade 11 ensam vårdnad. För 1 av dessa var beslutet intermistiskt och den rättsliga tvisten pågick fortfarande. För ytterligare 1 kvinna var vårdnadsfrågan inte klar då hon började i gruppen. 15 kvinnor hade gemensam vårdnad med den man som utövade våld. Ytterligare 4 uppgav

⁸ Formellt sett är det inte möjligt eftersom misshandel faller under allmänt åtal. Åklagare kan dock välja att inte driva målet vidare om den utsatta kvinnan inte vill medverka.

⁹ Förenklat kan SARA (Spousal Assault Risk Assessment Guide) sägas bestå av en checklista för bedömning av riskfaktorer och risk för våld om ingen åtgärd vidtas, samt dokumentation av förslag på skyddsåtgärder, se <http://www.lvn.se/rpk> [2010-01-07]

gemensam vårdnad men att barnens far i de fallen inte är den man som utövat våld.

21 kvinnor uppgav att barnen bor med dem och 8 att barnen bor växelvis. 1 kvinna uppgav att barnen bor hos den våldsutövande pappan. Av de övriga 9 kvinnorna hade 7 inga barn eller vuxna barn, varav 1 kvinna uppgav att en 19-årig bor hos henne. 1 kvinna hade inte separerat från den våldsutövande mannen och uppgav att barnen bor växelvis hos henne och växelvis hos pappan, vilken inte var den våldsutövande mannen. Ytterligare 1 kvinna hade inte separerat och uppgav att hon bor med barnen och deras pappa, som alltså utövat våld.

Av de kvinnor som uppgav att barnen bor hos henne svarade 7 att barnen har umgänge med pappan (den våldsutövande mannen) och 8 uppgav inget umgänge. Från 4 kvinnor finns ingen uppgift om umgänge, varav 1 i ett fall där barnens far inte är den man som utövat våld. 1 kvinna uppgav att det är hon som ska ha umgänge då barnen bor hos pappan.

9 av kvinnorna uppgav att vårdnads-, boende- eller umgängesarrangemangen fungerar utmärkt eller tillfredsställande, medan 9 uppgav otillfredsställande eller mycket dåligt. I ett av dessa fall var det inte pappan som utövat våld mot kvinnan, men kvinnan uppgav att han utövat våld mot barnet. I 3 fall var inte barnens pappa den våldsutövande föräldern, i 1 fall hade paret inte separerat, 7 kvinnor uppgav att det inte pågick något umgänge eller endast förekom sporadiskt. 7 kvinnor har inga barn eller vuxna barn och för 3 kvinnor saknas information.

28 av kvinnorna uppgav att barnen har hört våldet mot henne (inklusive 3 med vuxna barn), 22 att barnen har sett våld (inklusive 2 med vuxna barn), och 11 att barnen har försökt stoppa våld och/eller hämtat hjälp. 9 kvinnor uppgav att barnen själva utsatts för fysiskt våld, 1 att mannen slitit barnen från amning och skrämt barnet, och 5 att barnen utsatts för ett sexuellt opassande beteende eller sexuella övergrepp från mannen. 12 av kvinnorna uppgav att barnen utsatts för kränkande tillmälen, 16 verbala hot (inklusive 1 med nu vuxna barn), och 7 fysiska hot (inklusive 1 med nu vuxna barn). Många av barnen har varit utsatta på flera olika sätt. De flesta av kvinnorna (22) uppgav att barnen både hört och sett våldet. Av de 16 kvinnor som uppgav att barnen varit utsatta för verbala hot talade 13 även om att barnen varit utsatta på andra sätt, bland annat för fysiskt våld och fysiska hot.

19 av kvinnorna uppgav att barnen inte har fått någon typ av hjälp eller behandling på grund av sina upplevelser (inklusive 3 med nu vuxna barn) och 11 uppgav att barnen har fått någon typ av behandling. I 1 av de fallen hade behandlingen dock inte haft fokus på våldet. 21 av kvinnorna uppgav att de har pratat med barnen om våldet, varav 1 enbart hade vuxna barn och 2 endast talat med ett av barnen. 13 kvinnor uppgav att de inte har pratat med barnen om våldet (inklusive 2 kvinnor med vuxna barn, 1 kvinna som uppgav att hon har försökt och 1 kvinna som fått barn efter att relationen med den våldsutövande mannen upphört). 27 av kvinnorna uppgav att de

tycker att det är svårt eller mycket svårt att prata med barnen om våldet, 2 att det inte är svårt alls. 31 av kvinnorna uppgav att de känner väldigt mycket eller ganska mycket skuld inför barnen och 2 att de inte känner så mycket skuld inför barnen. Av de 32 kvinnor som hade minderåriga barn uppgav 23 att de upplever sin relation till barnen som utmärkt eller tillfredsställande, och 7 att den är otillfredsställande, mycket dålig eller varierande. För 2 kvinnor finns ingen information om hur de ser på sin och barnens relation. Av kvinnorna med vuxna barn uppgav 2 att relationen är utmärkt och 1 att relationen med 1 av barnen är dålig och bättre med det andra.

Hälsa

De inledande intervjuerna ger också en bild av de olika hälsomässiga problem kvinnorna drabbats av, vilka utgör en del av bakgrunden till att de sökt hjälp på Ersta Fristad. Utifrån intervjuerna kan vi konstatera att 28 kvinnor uppgav att de har en del eller stora sömnstörningar (72%), 10 att de har problem med aptiten (ingen matlust eller svårt att äta) (26%), 18 att de äter olika mediciner (i de flesta fall ”lugnande” och ”antidepressiva”) (46%), 1 att hon missbrukar TRE-O, 2 att de ofta eller ibland använder alkohol som självmedicinering (5%), 6 att de ibland eller ofta har självmordstankar (15%) och 3 att de tidigare har gjort självmordsförsök (8%) och 1 att hon nyligen har gjort självmordsförsök (3%).

Även en analys av självskattningsformuläret SCL-90 (ifyllt av 38 av kvinnorna) ger en bild av hälsomässiga problem. En sammanställning av kvinnornas resultat i de tre globala index som mäter generella besvär presenteras nedan och jämförs med svenska normeringsgrupper i motsvarande åldrar (tabell 3).

SCL-90	Ersta <40,5	Normering<40,5	Ersta > 40,5	Normering >40,5
GSI m	1,39	0,45	1,41	0,38
sd	0,70	0,40	0,65	0,38
PSDI m	2,04	1,43	2,12	1,40
sd	0,63	0,46	0,53	0,43
PST m	51,76	26,46	52,62	24,58
sd	14,70	16,10	21,75	16,86

Tabell 3: Medelvärden och standardavvikelser på SCL-90; jämförelse av kvinnorna som kom till Ersta Fristad i åldern 25 – 40 (n=17), respektive 41 – 63 (n=21), med svenska normeringsgrupper (n=157 respektive n=156).

Den övergripande bilden som denna jämförelse ger är att kvinnorna som kom till Ersta Fristad rapporterar en mycket högre grad av problem än normeringsgrupperna. Detta gäller alla tre av måtten. I sin rapport om våldsutsatta mammor som kom till kvinnojourerna i Göteborg menar Almqvist och Broberg, med hänvisning till författaren till den ursprungliga manualen till SCL-90 (Derogatis, 1977, i Almqvist och Broberg, 2004), att det är osannolikt att kvinnor som inte är inom psykiatrisk vård har PST värden över 60. I gruppen kvinnor som kom till Ersta Fristad var det 13 kvinnor (33%) som hade värden över 60.

24 av kvinnorna fyllde också i självskattningsformuläret IES-R innan gruppstarten, som en del i kartläggningen av symptom på posttraumatisk stress. Resultatet redovisas i tabell 4.

IES-R poäng	<31	31-40	40-50	>50
Antal kvinnor	7	8	5	4
Procent	29	33	21	17

Tabell 4: Kvinnor som angav olika grad av symptom på PTSS före gruppstart (n=24). Antal och procent.

IES-R formuläret ger i sig inte underlag för att ställa diagnosen posttraumatisk stress (se Weiss och Marmar, 1997). Resultaten ger dock en indikation på graden av problem med traumatiska stressreaktioner. Under 31 poäng tyder på att det antagligen inte går att se någon traumatisk stressreaktion hos kvinnan. Ett resultat på mellan 31 och 40 poäng ger en indikation på en traumatisk stressreaktion och pekar på en viss sannolikhet för PTSS. 41-50 poäng kan tolkas som att det finns en hög sannolikhet för PTSS och ett behandlingsbehov. Ett resultat på över 50 poäng indikerar en mycket hög sannolikhet för PTSS och behov av behandling. Bland de 24 kvinnor som fyllde i formuläret före gruppstart var det 9 (38%) som med hög eller mycket hög sannolikhet led av posttraumatisk stress och hade ett behandlingsbehov.

Annat hjälp och stöd

När det gäller kvinnornas nätverk, tidigare hjälpsökande och andra kontakter med exempelvis myndigheter uppgav 12 av kvinnorna att det inte funnits någon som de har kunnat prata med och berätta för om våldet (31%), och 27 att de kunnat prata med någon (69%). 10 kvinnor uppgav att de inte har någon nära person som de kan kontakta när de mår dåligt (26%), 26 att de har en sådan person (67%) och från 2 finns ingen information. 31 av kvinnorna uppgav att de tidigare har sökt hjälp på något sätt, de flesta av dem i form av egen terapi (9). En del av dem uppger att de fått utmärkt eller tillfredsställande hjälp (14), medan andra är missnöjda (9), i vissa fall för att de inte kunnat prata om misshandeln (3) eller för att kontakten med socialtjänsten förvärrat situationen (2). Kvinnorna har i de flesta fall stort stöd eller en del stöd från sin ursprungsfamilj (26 kvinnor, 67%), inklusive 1 kvinna som uppgav att familjen inte kände till våldet och 1 kvinna som också uppgav att familjen skuldbelägger henne för att hon varit utsatt. 22 av kvinnorna uppgav att relationerna till ursprungsfamiljen är utmärkta eller tillfredsställande (56%). För 4 av kvinnorna finns ingen information och de övriga 13 uppgav i varierande grad att relationerna till ursprungsfamiljen är otillfredsställande, dåliga eller icke-existerande (33%). 11 kvinnor uppgav att det inte finns något sammanhang i deras liv där de känner sig uppskattade och högt värderade (28%), medan 21 uppgav att det finns ett sådant sammanhang (54%). För 7 av kvinnorna finns ingen information.

Arbete och försörjning

I förhållande till utvärderingsuppdraget är även kvinnornas försörjningssituation intressant, särskilt när det gäller vägen från sjukskrivning och arbetslöshet till egen försörjning. Vid förstaintervjun uppgav 13 kvinnor att de arbetar eller studerar heltid (33%), 5 att de arbetar eller studerar deltid (13%), 2 att

de är sjukskrivna på deltid (5%), 15 att de är sjukskrivna på heltid (38%), 2 att de är arbetslösa (5%), 1 att hon arbetstränar (3%) och 1 att hon har sjukersättning (3%). 34 kvinnor lämnade ingen uppgift om myndighetskontakter med anledning av sin ekonomi eller uppgav att de inte har haft sådana kontakter (87%). 3 kvinnor uppgav att de har ekonomiskt bistånd, 1 att socialtjänsten betalar för Ersta Fristads grupp, och 1 att hon tidigare fått hjälp med skuld- och budgetrådgivning. 19 av kvinnorna uppgav att de tycker sig ha en hög grad av makt och kontroll över sin egen ekonomi (49%), och 10 att de har en del makt och kontroll (26%). 6 av kvinnorna uppgav att de har liten eller ingen makt och kontroll över sin ekonomi (15%). För 4 kvinnor finns ingen uppgift om hur de ser på makten över ekonomin (10%).

4. Hälsa efter Ersta Fristads grupper

Hur mår kvinnorna efter att de gått i grupp på Ersta Fristad? Redogörelsen för förändringar när det gäller kvinnornas hälsa bygger dels på de självskattningsformulär kvinnorna fyllt i före och efter grupp samt vid 12-månadersuppföljningen, dels på uppgifter som samlats in genom intervjuerna 6 respektive 12 månader efter att gruppen avslutats. Vid 6-månadersuppföljningen samlades information in från 28 kvinnor, vid 12-månadersuppföljningen från 20 kvinnor (se Tabell 1).

Psykisk hälsa

Utifrån intervjuerna kan vi konstatera att i gruppen som helhet är tendensen en påtagligt förbättrad hälsosituation. 6 månader efter avslutad grupp uppgav 47% (15 av 32 kvinnor, bortfall 4) att de har problem med sömnen, jämfört med 72% (28 av 39) före gruppstart. Vid uppföljningen 12 månader efter avslutad grupp har andelen sjunkit ytterligare till 33% (8 av 24 kvinnor, bortfall 4). När det gäller problem med aptiten uppger 9% problem vid 6-månadersuppföljningen (3 av 32 kvinnor) jämfört med 26% före gruppstart (10 av 39 kvinnor). Vid 12-månadersuppföljningen uppger 4% (1 kvinna av 24) problem med aptiten. Vid såväl 6-månaders- som 12-månadersuppföljningen uppger 22% respektive 21% (7 av 32 respektive 5 av 24 kvinnor) att de äter olika mediciner, jämfört med 46% (18 av 39 kvinnor) före gruppstart. Före gruppstart uppgav 15% (6 av 39 kvinnor) att de ibland eller ofta har självmordstankar. Vid 6-månadersuppföljningen talar 1 kvinna (3%) om självmordstankar emellanåt, vid 12-månadersuppföljningen har hon upphört med det.

Även en analys av självskattningsformuläret SCL-90 ger en bild av förbättringar när det gäller hälsan. En sammanställning av kvinnornas resultat i de globala index som mäter generell psykisk besvärnivå respektive djupet av de upplevda problemen presenteras nedan (tabell 5).¹⁰ Även om resultaten bör tolkas med viss försiktighet ger de en bild av en övergripande tendens av minskade besvär. På båda dessa index är medelvärdet efter grupp lägre jämfört med hur situationen såg ut före gruppen. Tendensen att medelvärdet

¹⁰ Efter grupp och vid 12 månadersuppföljningen fyllde kvinnorna i en kortare version med 53 frågor.

sjunker gäller både om vi tittar på alla 33 kvinnor som har fyllt i självskattningsformulär före och efter grupp, och om vi lyfter ut den grupp där vi också har en mätning 12 månader efter avslutad grupp. För denna grupp på 20 kvinnor har medelvärdena då sjunkit ytterligare.

SCL-90	Före n=33	Avslutning n=33	12 mån n=33	Före n=20	Avslutning n=20	12 mån n=20
GSI m	1,46	1,24	-	1,50	1,33	1,19
sd	0,63	0,70	-	0,70	0,77	0,98
PSDI m	2,11	1,87	-	2,06	1,93	1,66
sd	0,57	0,62	-	0,61	0,57	0,87

Tabell 5: Medelvärden och standardavvikelser på SCL-90 (Globalt svårighetsindex [GSI] och Positivt symptomstörningsindex [PSDI]; jämförelse före gruppstart, vid avslutning av grupp, respektive 12 månader efter avslutad grupp (n= 33, n=20).

Denna positiva bild på gruppnivå nyanseras när vi tittar närmare på förändringar för enskilda kvinnor. När det gäller tolkningen av förändringar på individnivå manar Fridell och kollegor (ansvariga för den svenska normeringen) till försiktighet (se Fridell et al, 2002:60). Med detta sagt vill vi dock ändå peka på att vi kan se en del mycket tydliga förändringar i enskilda fall. Kvinnornas svar har räknats om till T-poäng (standardpoäng där man tagit hänsyn till ålder och kön) och vi kan bland annat se att vid 6-månadersuppföljningen har T-poängen när det gäller generell psykisk besvärnivå (GSI) minskat betydligt, med mer än 20 poäng för 4 av 33 kvinnor (12%), och med mellan 10 och 20 poäng för 8 kvinnor (24%). För 4 kvinnor har T-poängen i stället ökat med mellan 10 och 20 poäng. Situationen vid 12-månadersuppföljningen ser ut på ett liknande sätt. Jämfört med utgångsläget före gruppen har T-poängen minskat med mer än 20 poäng för 5 av 20 kvinnor (25%), med mellan 10 och 20 poäng för 8 kvinnor (40%). För 3 kvinnor (15%) har T-poängen i stället ökat med mellan 10 och 20 poäng, och för 1 kvinna (5%) har poängen gått upp med mer än 20 poäng. Det är i synnerhet resultatet från denna kvinna och ytterligare två som ger anledning till oro. Två av dessa kvinnor rapporterade såväl mycket höga och djupa nivåer av besvär redan innan gruppstart och tendensen över tid är att deras värden går upp ytterligare. Den tredje hade också höga ingångsvärden och tenderar att ligga kvar på dem över tid. Dessa tre kvinnor var de enda i hela gruppen

som hade över 100 T-poäng som ingångsvärden när det gäller generell psykisk besvärnivå (GSI).

För kvinnorna som fallit bort var medelvärdena något lägre jämfört med de övriga i gruppen.

Posttraumatisk stress

Även när det gäller tecken på posttraumatisk stress ger materialet en generell bild av förbättring samtidigt som det är några kvinnor som också efter avslutningen av gruppen rapporterar mycket höga nivåer av besvär. När det gäller traumasymptom är det 24 kvinnor som har fyllt i självskattningsformuläret i samband med gruppstart och av dessa har 20 även fyllt i formuläret i samband med gruppavslutningen. Resultaten från den här mätningen före och efter grupp redovisas i tabell 6. Bland de 24 kvinnorna som fyllde i formuläret före gruppstart var det 9 kvinnor (38%) som med hög eller mycket hög sannolikhet led av posttraumatisk stress och hade ett behandlingsbehov. Efter gruppen är det endast 2 kvinnor som rapporterar en hög grad av besvär (8%). Det kan också noteras att det inte längre är någon kvinna som får en poäng som med mycket hög sannolikhet pekar på PTSS. En annan tydlig förändring på gruppnivå är att medan det var 7 kvinnor som sannolikt inte besväras av posttraumatisk stress före gruppstart (29%) så är det 14 kvinnor som rapporterar så låg grad av besvär efter gruppen (58%).

IES-R poäng	Före grupp Antal	Före grupp Procent	Avslutning av grupp Antal	Avslutning av grupp Procent
<31	7	29	14	58
31-40	8	33	3	13
40-50	5	21	2	8
>50	4	17	0	0
Bortfall	0	0	5	21
Totalt	24	100	24	100

Tabell 6: Kvinnor som angav olika grad av symptom på PTSS före gruppstart och vid avslutning av grupp (n=24). Antal och procent.

För 18 av kvinnorna har poängen gått ner, för 1 kvinna är situationen oförändrad och för 1 har poängen stigit något. Tittar vi närmare på vilka besvärnivåer det är fråga om kan vi se att för 4 kvinnor har poängen sjunkit från en nivå där det är mycket hög eller hög sannolikhet för PTSS (över 40 poäng) till antagligen ingen traumatisk stressreaktion (under 31 poäng), för 3 kvinnor har poängen sjunkit från en nivå där det är mycket hög eller hög sannolikhet för PTSS (över 40 poäng) till viss sannolikhet för en traumatisk stressreaktion (mellan 30 och 40 poäng). När det gäller de 2 kvinnor som även efter gruppen med hög sannolikhet lider av posttraumatisk stress och har ett behandlingsbehov så har deras poängnivåer också gått ner något, från 55 respektive 47 poäng före grupp till 48 respektive 42 poäng efter grupp. Den kvinna vars poäng gått upp något låg både före och efter grupp på en nivå som indikerar att hon antagligen inte led av någon traumatisk stressreaktion. När de gäller de 14 kvinnor som har under 31 poäng efter grupp hade 5 av dem lika låg poängnivå före grupp, medan resterande 9 hade 31 poäng eller mer. Vi noterar också att de kvinnor som slutat i gruppen inte hade särskilt tydliga tecken på posttraumatisk stress före grupp. Av de 5 kvinnor som fallit bort sedan gruppstarten hade 2 kvinnor 10 respektive 21 poäng och 3 kvinnor mellan 32 och 35 poäng. Dessa kvinnor hade alltså sannolikt ingen traumatisk stressreaktion eller endast viss sannolikhet för en traumatisk stressreaktion före gruppstart

När det gäller tecken på posttraumatisk stress är det endast en mindre grupp kvinnor (9) som vi kunnat följa från gruppstart till 12 månader efter gruppavslutningen. Deras poängnivåer redovisas i tabell 7.

IES-R poäng	Före grupp	Avslutning av grupp	12 mån efter grupp
<31	1	4	2
31-40	2	3	4
40-50	2	2	1
>50	4	0	1
Bortfall	0	0	1

Tabell 7: Kvinnor som angav olika grad av symptom på PTSS före gruppstart, vid avslutning av grupp, samt vid uppföljning 12 månader efter avslutning av grupp (n=9). Antal.

Också för denna mindre grupp är tendensen att deras poäng går ner. Vi noterar dock att en av kvinnorna som låg kvar på en hög nivå efter gruppavslutningen ligger kvar på samma nivå även vid 12-månadersuppföljningen, och en kvinna vars poäng gick ner vid gruppavslutningen från mycket hög sannolikhet för PTSS till viss sannolikhet har vid 12-månadersuppföljningen återigen mycket hög sannolikhet och en högre poäng än vad hon hade när hon kom till gruppen.

När det gäller 12-månadersuppföljningen har 20 kvinnor fyllt i IES-R och av dem är det 5 kvinnor ligger på en poängnivå som indikerar hög eller mycket hög sannolikhet för posttraumatisk stress och ett behandlingsbehov också 12 månader efter gruppavslutningen (21%). I den gruppen ingår de 3 kvinnor som i SCL-90 rapporterade såväl mycket höga och djupa nivåer av besvär redan innan gruppstart och där tendensen över tid är att deras värden ligger kvar på en hög nivå eller går upp ytterligare.

Känsla av sammanhang

Ytterligare en indikation på en förbättrad situation får vi genom självskattningsformuläret KASAM. Liksom var fallet med IES-R så är det endast kvinnor som startat grupp 2007 eller senare som fyllt i detta formulär (24). Ett formulär före grupp var så ofullständigt ifyllt att den kvinnans båda formulär inte tagits med i analysen. Resultaten när det gäller kvinnornas känsla av sammanhang före och efter grupp presenteras i tabell 8.

KASAM-poäng	Före grupp Antal	Före grupp Procent	Avslutning av grupp Antal	Avslutning av grupp Procent
<60	19	83	11	48
61-75	4	17	7	30
76-90	0	0	0	0
Bortfall	0	0	5	22
Totalt	23	100	23	100

Tabell 8: Kvinnor som angav olika grad av KASAM före gruppstart och vid avslutning av grupp (n=23). Antal och procent.

Även om materialet inte ger en lika tydlig bild av en förbättrad situation när det gäller KASAM som exempelvis är fallet när det handlar om tecken på posttraumatisk stress, så är den övergripande bilden dock uppmuntrande. Före gruppen indikerade rapporterna från 19 kvinnor (83%) en låg KASAM (under 60 poäng), det vill säga att de upplevde sin situation som varken särskilt begriplig, hanterbar eller meningsfull. Endast 4 kvinnor (17%) fick medelhöga värden (mellan 61 och 75 poäng). Efter grupp var det 7 kvinnor som fick medelhöga värden (30%) medan 11 ligger kvar på en låg nivå (48%). Vi noterar dock att av de kvinnor som fallit bort hade 2 medelhöga värden, de andra 3 låga. Detta betyder att av de kvinnor som vi har mätningar från både för och efter gruppen var det 11 som låg kvar på en låg nivå, medan poängen steg från låg till medelnivå för 5 kvinnor (22%).

Även när det gäller KASAM är det endast en mindre grupp kvinnor (9) som vi kunnat följa från gruppstart till 12 månader efter gruppavslutningen. Deras poängnivåer redovisas i tabell 9.

KASAM-poäng	Före grupp	Avslutning av grupp	12 mån efter grupp
<60	8	5	5
61-75	1	4	1
76-90	0	0	2
Bortfall	0	0	1

Tabell 9: Kvinnor som angav olika grad av KASAM före och efter grupp samt 12 månader efter gruppavslutning (n=9). Antal.

Också när det gäller denna mindre grupp är tendensen att poängen går upp. Tittar vi närmare på några av kvinnorna pekar resultaten från deras självskattningsformulär på en betydligt stärkt KASAM där 1 har gått från låg till hög, 1 från medel till hög och ytterligare 1 från låg till medel.

När det gäller 12-månadersuppföljningen har 20 kvinnor fyllt i KASAM formuläret och av dessa rapporterade 11 låg, 3 medel och 5 hög KASAM. De 3 kvinnor som rapporterade lägst känsla av sammanhang och fick lägst poäng är samma 3 kvinnor som vid 12-månadersuppföljningen med hög eller mycket hög sannolikhet led av posttraumatisk stress och hade ett behandlingsbehov, samt i SCL-90 rapporterade såväl mycket höga och djupa nivåer av besvär redan innan gruppstart och där tendensen över tid är att deras vär-

den ligger kvar på en hög nivå eller går upp ytterligare. När det gäller dessa tre kvinnor pekar alltså alla tre självskattningsformulär i samma riktning.

Sammanfattning

Utifrån intervjuerna med kvinnorna före grupp och vid uppföljningarna efter grupp kan vi konstatera att i gruppen som helhet är tendensen en påtagligt förbättrad hälsosituation. Även en analys av självskattningsformulären ger en bild av förbättringar när det gäller hälsan.

Före grupp rapporterade kvinnorna som kom till Ersta en hög grad av problem i SCL-90, jämfört med svenska normeringsgrupper i motsvarande åldrar. Även om resultaten efter grupp bör tolkas med viss försiktighet ger de dock en bild av en övergripande tendens av minskade besvär. Denna positiva bild på gruppnivå nyanseras något när vi tittar närmare på förändringar för enskilda kvinnor. Vi kan se en del mycket tydliga förändringar i enskilda fall, de flesta fall i positiv riktning. Resultatet från i synnerhet 3 kvinnor ger dock anledning till oro. De rapporterade mycket höga och djupa nivåer av besvär redan innan gruppstart, och tendensen över tid är att deras värden ligger kvar på en hög nivå eller går upp ytterligare.

Även när det gäller tecken på posttraumatisk stress ger materialet en generell bild av förbättring samtidigt som det är några kvinnor som också efter avslutningen av gruppen rapporterar mycket höga nivåer av besvär. Av de 24 kvinnor som före gruppstart fyllde i självskattningsformulär om tecken på traumatisk stress var det 9 (38%) som med hög eller mycket hög sannolikhet led av posttraumatisk stress och hade ett behandlingsbehov. Efter gruppen var det endast 2 som rapporterade en hög grad av besvär (8%) och det var inte längre någon kvinna som fick en poäng som med mycket hög sannolikhet pekar på PTSS. En annan tydlig förbättring är att andelen som sannolikt inte besväras av posttraumatisk stress hade ökat från 7 före gruppstart (29%) till 14 kvinnor (58%) vid avslutningen. När det gäller tecken på posttraumatisk stress är det endast en mindre grupp kvinnor (9) som vi kunnat följa från gruppstart till 12 månader efter gruppavslutningen. Också för denna mindre grupp är tendensen att deras poäng går ner. När det gäller 12-månadersuppföljningen fyllde 20 kvinnor i självskattningsformuläret och av dem var det 5 kvinnor som låg på en poängnivå som indikerar hög eller mycket hög sannolikhet för posttraumatisk stress och ett behandlingsbehov också 12 månader efter gruppavslutningen. I den gruppen ingår de 3 kvinnor vars resultat från SCL-90 ger anledning till oro.

Ytterligare en indikation på en på gruppnivå förbättrad situation får vi genom kvinnornas rapporter om känsla av sammanhang (KASAM). De 3 kvinnor som rapporterar lägst känsla av sammanhang 12 månader efter avslutad grupp är dock samma 3 kvinnor som även rapporterar en mycket hög grad av besvär i SCL-90 och som vid 12-månadersuppföljningen med hög eller

mycket hög sannolikhet led av posttraumatisk stress och hade ett behov av behandling. När det gäller dessa tre kvinnor pekar alltså alla tre självskattningsformulär i samma riktning.

5. Kvinnornas situation och relationer efter Ersta Fristads grupper

Hur ser kvinnornas livssituation ut i stort efter att de gått i grupp, och hur har deras nära relationer utvecklats? Kapitlet bygger på intervjuerna före gruppstart och 6 respektive 12 månader efter att gruppen avslutades, samt ett av resultaten från brukarenkäten. Den övergripande tendensen är att kvinnorna förmedlar en bild av förbättrade relationer till sina barn och till andra viktiga personer. Ett lika tydligt mönster av förbättring går inte att se när det handlar om arbete och försörjning. Vi noterar också att ett betydande antal kvinnor utsatts för våld eller hot och trakasserier efter att gruppen avslutades.

Fortsatt utsatthet för våld, hot och trakasserier

Som framgår av redogörelsen för kvinnornas situation när de kom till Ersta Fristad uppgav totalt 14 av kvinnorna att det fortfarande finns en hotbild mot dem (36%), och 17 kvinnor att det inte gör det (44%). I övriga fall framgår det att kvinnan inte uppfattar att det finns ett hot just nu eller så saknas information (20%). Mot denna bakgrund kanske det inte är så förvånande att ett antal kvinnor uppger att de har utsatta för någon form av våld, hot eller trakasserier efter att gruppen avslutades. Av de 28 kvinnor som vi intervjuat 6 månader efter gruppavslutningen rapporterade 3 kvinnor våld och 15 kvinnor hot eller trakasserier. Vid 12-månadersuppföljningen var det 1 av de 20 kvinnorna som rapporterade våld och 7 som talade om hot och trakasserier (varav 2 indirekt via barnen).

När det gäller fortsatt utsatthet för våld talade vissa kvinnor om tydliga försök till kontroll, hot eller om direkta fysiska attacker. Ett exempel på det senare är en kvinna som beskrev hur mannen knuffat omkull henne. Andra talade i stället om mer subtila former av kontroll och hot, som återkommande ovälkomna kontaktförsök från mannens sida. På frågan om hon utsatta för någon form av hot eller trakasserier svarade exempelvis en av kvinnorna:

Nej, men han skickar mig meddelanden [---] Ja, ibland skriver han ”grattis på födelsedagen” på sin egen födelsedag till mig. Och ibland skriver han att han tycker om mig, han inte vill vara otrogen mot mig, såna saker.

Skickar han sms med det?

Ja, och jag ringde till polisen [de] sa ”spara dom tills han hotar dig”. Men han är väldigt klok, smart. Han kan inte hota.

Han hotar inte så att man kan säga att det är hot?

Nej. Men jag känner att han har fortfarande kontroll över mig.

Även vissa av de andra intervjuerna innehåller beskrivningar av hur kvinnorna haft svårt att få hjälp från polisen att skydda sig från mannens våld. Ett exempel är en kvinna som i intervjun 12 månader efter avslutad grupp beskrev materiellt våld från mannen:

Ja, då var han förbi mig [---] och han var förbi där tre gånger på två dagar och hade sönder nio rutor och polisen varje gång han var förbi och sista gången kastade han in två vinflaskor fyllda med grus. Så det var som stora projektiler. Det var jättehemskt.

Men då kom polisen också?

Ja, jag ringde till polisen varje gång men fastän han har saker på sig sen innan, dom måste ta dom i aktion. Så han fick två månaders besöksförbud, för han har haft ett år innan. Sen det lades ner i brist på bevis.. [---] jag vill flytta, byta lägenhet så jag kommer upp lite i huset. Jag känner mig inte säker där nere.

För vissa av kvinnorna är våldet med andra ord inte historia. I de flesta fall var det fråga om kvinnor som hade avslutat relationen åtminstone något år innan de kom till Ersta Fristad och vid 12-månadersuppföljningen hade de alltså varit separerade i minst 3 år. Trots det var våld i högsta grad en realitet i deras liv.

Av intervjuerna framgår det också att även om inte mannen direkt hotat eller trakasserat så kan kontakten med honom ändå hålla kvinnans rädsla vid liv. De flesta av kvinnorna (32) hade barn under 18 år och för många av kvinnorna har det gemensamma föräldraskapet inneburit kontakt med mannen, vilket kan väcka känslor av obehag, särskilt när mannen kommer nära fysiskt:

Ja, det är ju, det är ju telefonkontakt och sedan... när han kommer och hämtar, han brukar hämta det yngsta barnet, för de har ju umgänge.

Fortfarande?

Ja, men äldsta barnet har han inte träffat. Och då, han brukar vänta i bilen, men innan jul kom han och ringde på, och det kändes obehagligt att han kom så nära då.

En del kvinnor beskrev också fortsatta rättsliga tvister om vårdnaden, boendet eller umgänget och av intervjuerna framgår det att även detta kan väcka obehag och starka reaktioner hos kvinnor som tidigare varit utsatta för våld av barnets pappa. En kvinna sa exempelvis att hon ”blir sjuk igen” när hon får papper från sin advokat om tvisten, och ett annat exempel är en kvinna som gjorde en direkt koppling mellan de fortsatta rättsprocesserna och de hälsoproblem hon fortfarande hade:

Jag fortsätter med det här med hälsan. Är det någon form av hälsoproblem som påverkar dig i vardagen?

Alltså det har jag känt smärtor i bröstet och det är inte bra.

Nej. Har du varit till doktorn?

Nej, jag har inte hunnit med det. Och så tycker jag då ibland att men, nej nu har det nog släppt lite. Det har varit i perioder och det ofta i samband med ett oväntat telefonsamtal eller något i brevlådan. Jag får världens, jag känner jag orkar bara inte.

Slutligen vill vi peka på att ingen av de kvinnor som levde i en ny relation med en man beskrev utsatthet för våld (se vidare avsnittet om andra viktiga personer). Däremot var det några kvinnor som talade om utsatthet från sina barn:

[Barnen] är väldigt aggressiva och skriker och bråkar och dom slår mig till och med liksom.

Relationen till barnen

När det gäller relationer till barnen har kvinnorna svarat på frågor om dem både i de inledande intervjuerna före gruppstarten och vid uppföljningsintervjuerna. Tittar vi endast på den övergripande bedömning kvinnorna gjort i dessa intervjuer ser vi inte någon tydlig tendens till förbättring, vare sig vid 6 eller 12 månader efter avslutad grupp. Av de 32 kvinnor som ingår i gruppen som följts upp efter 6 månader var det 19 (59%) som före gruppen uppgav att de upplever sin relation till barnen som utmärkt eller tillfredsställande, och 7 (22%) att den är otillfredsställande, mycket dålig eller varierande. För 2 av kvinnorna saknas information och 4 hade inga barn. Vid 6-månadersuppföljningen uppgav 20 kvinnor (62,5%) att relation till barnen är utmärkt eller tillfredsställande, och 4 (12,5%) att den är otillfredsställande, mycket dålig eller varierande. 4 kvinnor hade inte barn, och bortfallet var 4 kvinnor. Av de 24 kvinnor som ingår i gruppen som följts upp efter 12 månader var det 13 kvinnor (54%) som före gruppen uppgav att de upplever sin

relation till barnen som utmärkt eller tillfredsställande, och 6 (25%) att den är otillfredsställande, mycket dålig eller varierande. För 2 av kvinnorna saknas information och 3 hade inga barn. Vid uppföljningen uppgav 11 kvinnor (45%) att relation till barnen är utmärkt eller tillfredsställande, och 5 (21%) att den är otillfredsställande, mycket dålig eller varierande. För 1 kvinna saknas information, 3 kvinnor hade inte barn, och bortfallet var 4 kvinnor.

I brukarenkäten (som diskuteras mer ingående i nästa kapitel) och i intervjuerna förmedlar kvinnorna dock en bild av förbättrade relationer. Brukarenkäten tar bland annat upp gruppens betydelse och en av frågorna i det avsnittet handlar om kvinnornas upplevelse av relationen till eventuella barn. Av de 34 kvinnor som svarat på enkäten är det 9 som på den frågan angett ”ingen åsikt”. Av de övriga 25 uppgav 23 att de upplevt positiva förändringar i relationen till sitt/sina barn. I intervjuerna gör också kvinnorna uttalanden som att man ”som mamma är mer närvarande för barnen” efter Ersta-gruppen och att mamma och barn har kommit varandra närmare: ”Ja, det blir bättre och bättre, ännu tigare. Ja, det är mycket närmare än vad det varit”.

För en del kvinnor är dock relationen till barnen fortfarande en stor källa till oro, vilket även påverkar dem själva negativt. Som en kvinna säger: ”Ja, det som gör att jag mår dåligt är att barnen inte mår bra”. Flera av kvinnorna lyfter fram behovet av hjälp till barnen och hoppas att det kan förbättra deras situation. En kvinna talar exempelvis om barnens aggressiva och utåtagerande beteende som en reaktion på sina tidigare upplevelser, och hon hoppas att den hjälp barnen snart ska få kommer att bidra till en fortsatt förändring i positiv riktning:

Så jag hoppas ju att barnen dom ska, alltså vi har ju fått det bättre, dom var helt tysta mot mig förut och bara, det var riktigt explosivt. Nu är dom arga, men dom, vad kan man säga. Dom får ur sig känslorna på ett annat sätt som dom inte fick förut. Plus att vi har kunnat prata med varann.

Flera av dem som efterfrågar hjälp till barnen ser helst att det blir hjälp som liknar den de själva har fått. Det kan ses som ett gott betyg och ett tecken på deras stora förtroende för Ersta Fristad, ett tema vi ska återkomma till längre fram i rapporten.

En del av kvinnorna beskriver bland annat hur barnens ilska riktad mot dem själva är kopplad till deras tidigare oförmåga att skydda barnen:

Ja, och min äldsta dotter, hon brukade skylla på mig, ”varför räddade du inte mig från min pappa när jag blev slagen av honom”?

Barnens ilska riktad mot kvinnan kan också hänga ihop med att hon fortfarande påverkas så mycket av den tidigare våldsutsattheten. Våldets fortsatt långtgående konsekvenser för kvinnan - 12 månader efter avslutningen av gruppen - är ju något som även påverkar barnen:

Vi har en bra relation men med dom problem som min man har skapat så blir vi ibland osams. Mellan min mellandotter som bor hos mig. Hon blir ibland irriterad bara för mitt beteende eller, hon vill att jag inte ska vara rädd. ”Gå ut mamma, skaffa vänner. Varför är du så rädd?” Men jag är fortfarande rädd så jag förstår att barn blir trötta på det. Och hon blir väldigt, ibland arg och vi börjar gråta. Men sedan efter en stund eller nästa dag kommer hon till mig och säger ”mamma, förlåt. Du förstår jag vill att du ska ut och bli glad och därför blir jag arg, men det menar jag inte”.

För vissa av kvinnorna hänger problemen i relationen till barnen även ihop med det faktum att de själva också har utsatt barnen för våld:

Alltså vi har en massa år att ta tillbaka. Så att det... Emellanåt så kan vi prata med varandra. Ja, men dom säger mycket elaka saker, fula, fula ord som han gjorde mellan varven också. [Intervjuaren: Ja] Men det går väl sakta framåt. Det är ju skitjobbigt och tungt att bära för mig [ja] att vara stark i den här situationen. Men jag visar ju på liksom att jag mår bra. Jag har blivit av med min ilska för jag var väldigt mycket arg innan. Vi slog ju varandra i familjen. Det var ju liksom kaos [ja] så jag har ju också vart våldsamt mot, men det fick jag hjälp med här.

Slutligen finns det också några kvinnor som menar att barnen har det jobbigt på grund av umgänge med den pappa som tidigare utsatt mamman för våld:

Så återupptogs umgänget [---] Och då så märkte jag ju att barnen mådde så jättedåligt, särskilt den äldste pojken, han sa att ”jag vill inte leva längre mamma, jag orkar inte ha det så här längre”. Han hade hört så mycket knäppt, konstiga saker som pappa säger. Han hade bett någon bön med barnen varje kväll, och så sätter han sig eller lägger sig bredvid varje barn och säger ”gode gud skydda barnen från denna onda mamma”. Ja, det hörde dom ju och då tog soc, startade dom en ny utredning, öppnade en ny utredning, utredning nummer två och så sa dom på soc att ”det här går inte längre” så då ställde vi in umgänget igen.

Av dessa intervjuer framgår det tydligt att om umgänget har en negativ påverkan på barnen får det naturligtvis också konsekvenser för hur kvinnorna mår.

När det handlar om hur kvinnorna uppfattar vårdnaden, boendet och umgänget verkar situationen för gruppen som helhet ha varit ganska stabil. Av de 32 kvinnor som ingår i gruppen vi intervjuade per telefon 6 månader efter gruppavslutningen var det 12 (38%) kvinnor som före gruppstart uppgav att vårdnads, boende, och umgängesarrangemangen fungerar utmärkt, tillfredsställande eller att barnen inte har något umgänge. 6 kvinnor (19%) uppgav att arrangemangen fungerar otillfredsställande. I 3 fall var barnens pappa inte den våldsutövande mannen, i 1 fall var kvinnan inte separerad från mannen, och 10 kvinnor hade inga barn, vuxna barn eller så saknas uppgift. Vid 6-månadersuppföljningen var det 10 kvinnor (31%) som uppgav att vårdnads,

boende, och umgängesarrangemangen fungerar utmärkt eller tillfredsställande och 7 kvinnor (22%) otillfredsställande. I 4 fall var pappan inte den våldsutövande mannen, 1 kvinna var inte separerad och 6 kvinnor hade inga barn, vuxna barn eller så saknas information. Bortfallet var 4 kvinnor. Av de 24 kvinnor som ingår i gruppen vi intervjuade 12 månader efter gruppavslutningen var det 10 (42%) kvinnor som före gruppstart uppgav att vårdnads, boende, och umgängesarrangemangen fungerar utmärkt, tillfredsställande eller att barnen inte har något umgänge. 4 kvinnor (17%) uppgav att arrangemangen fungerar otillfredsställande. I 1 fall var barnens pappa inte den våldsutövande mannen, i 1 fall var kvinnan inte separerad från mannen, och 8 kvinnor hade inga barn, vuxna barn eller så saknas uppgift. Vid 12-månadersuppföljningen var det 7 kvinnor (29%) som uppgav att uppgav att vårdnads, boende, och umgängesarrangemangen fungerar utmärkt eller tillfredsställande och 2 kvinnor (12,5%) otillfredsställande. I 3 fall var pappan inte den våldsutövande mannen, 1 kvinna var inte separerad och 7 kvinnor hade inga barn, vuxna barn eller så saknas information. Bortfallet var 4 kvinnor.

Andra viktiga personer

I intervjuerna beskrev kvinnorna också förändringar på det personliga planet. Viktiga teman är ökad kraft och styrka, ökat egenvärde, att de vågar sätta gränser och säga nej, att skulden har lyfts av ("nu tror jag inte att det var mitt fel"), och att skammen minskat: "här [i gruppen] behövde jag inte skämmas"). Det framgår också att det sociala livet har blivit bättre och rikare, både när det gäller nya vänner, och när det gäller att vara mer noga med vilka sociala kontakter man har. "Man ska ha bra människor runt om sig", som en kvinna uttryckte det.

När det gäller nätverk och viktiga personer ger kvinnornas övergripande bedömning en bild av en viss förbättring. Av de 32 kvinnor som ingår i gruppen som följts upp efter 6 månader var det 22 (69%) som före gruppen uppgav att de har någon som de kan kontakta när de mår dåligt, 9 kvinnor (28%) uppgav att de inte hade det. För 1 kvinna saknas information. Vid 6-månadersuppföljningen var det 24 kvinnor (75%) som sa att de har någon som de kan kontakta, medan 3 (9%) inte hade det. För 1 kvinna saknas information och 4 kvinnor har fallit bort. Vi noterar att bland dem ingår 3 kvinnor som före grupp uppgav att de inte har någon att vända sig till om de mår dåligt. Tittar vi på de 24 kvinnor i gruppen som intervjuats efter 12 månader ser vi att vid uppföljningen uppger 16 kvinnor (67%) att de har någon att kontakta, jämfört med 14 innan grupp (58%), och 3 kvinnor uppger att de inte har det (12,5), jämfört med 8 kvinnor innan grupp (33%). För 1 kvinna saknas information och 4 kvinnor har fallit bort. Bland dem ingår som sagt 3

kvinnor som före grupp uppgav att de inte har någon att vända sig till om de mår dåligt.

När det gäller relationerna till ursprungsfamiljen är bilden ungefär densamma: en viss tendens till förbättrade relationer till ursprungsfamiljen kan urskiljas. Av de 32 kvinnor som ingår i gruppen som följts upp efter 6 månader var det 20 (62,5%) som före gruppen bedömde relationen till sin ursprungsfamilj som utmärkt eller tillfredsställande, åtminstone när det gällde någon i familjen. 8 (25%) bedömde den som otillfredsställande eller mycket dålig, och för 4 kvinnor saknas information. Vid uppföljningen uppgav 25 kvinnor (78%) att relationen till ursprungsfamiljen är utmärkt eller tillfredsställande, åtminstone när det gällde någon i familjen, 3 (9%) att den är otillfredsställande eller mycket dålig, och 4 kvinnor har fallit bort. Av de 24 kvinnor som ingår i gruppen som följts upp efter 12 månader var det 15 (62,5%) som före grupp uppgav att relationerna var utmärkta eller tillfredsställande, 5 (21%) som sa att de var otillfredsställande och för 4 kvinnor saknas information. Vid uppföljningen var siffrorna 16 (67%) som uppgav utmärkta eller tillfredsställande och 2 (8%) som uppgav otillfredsställande eller mycket dåliga. För 2 kvinnor saknas information och 4 har fallit bort (av dem uppgav 2 otillfredsställande före grupp).

Att kvinnornas sociala liv har förändrats till det bättre blir tydligast då de i intervjuerna beskriver sin situation lite mer ingående. Ett tema som kommer upp i flera intervjuer är hur det är att gå in i nya relationer med män. En del kvinnor beskriver hur de längtar efter att ha en ny partner men att tanken också skrämmer dem, andra att de har prövat men att det varit för tidigt för dem. Det finns också några exempel på att kvinnorna märkt att den nya mannen haft tendenser till makt- och kontrollbeteenden som de inte velat bli utsatta för. Samtidigt ger andra berättelser mer positiva bilder, exempelvis av hur en ny, tillitsfull relation kan bidra till kvinnans process att bearbeta det hon varit utsatt för:

Och sen just det här, då var jag ju tvungen att öppna mig och prata om det här annars så skulle aldrig det funka. Och men det var ju som jag sa till honom att jag vet ju inte hur jag kommer att reagera framöver, för att jag har varit utsatt för sexuellt våld också men han har haft en ängels tålmod och pratat mycket och jag har fått bearbeta.

Så han vet?

Ja, och det har också varit ett led i att bearbeta det här, prata med honom. Så det var mycket så här som ställdes på sin spets när jag träffade honom. Det var en vändpunkt i livet, vägskalet eller hur man ska säga.

Utöver möjligheten att bearbeta det som varit så kan detta med att gå in i en ny relation också vara ett uttryck för vissa kvinnors nyfunna livsglädje och framtidstro. Det sättet att presentera den nya relationen sammanfattas ganska

bra av en kvinna som vid 12-månadersuppföljningen levde i en ny relation och var gravid. På intervjuens inledande fråga om hur hon mår just nu svarade hon ”Jättebra! Med ring på fingret och rund om magen. Det kunde liksom inte vara bättre”.

Arbete och försörjning

Hur ser då kvinnornas försörjningssituation ut efter grupperna? En översikt över arbete och annan försörjning ges i tabell 10.

Försörjning	Före Antal	6 mån Antal	12 mån Antal
Arbete/studier heltid	13	12	5
Arbete/studier deltid	3	3	4
Arbete/studier + deltid-sjukskr	2	3	0
Sjukskriven deltid	2	1	0
Sjukskriven heltid	15	5	5
Sjukersättning	1	2	4
Arbetstränar	1	1	1
Arbetslös	2	1	0
Ålderspension	0	0	1
Bortfall	0	4	4
Totalt	39	32	24

Tabell 10: Kvinnornas arbets- och försörjningssituation, före grupp samt vid uppföljning 6 och 12 månader efter avslutad grupp. Antal.

Det är värt att notera att av de kvinnor som föll bort redan innan gruppen avslutades var 4 sjukskrivna på heltid medan 1 arbetade eller studerade på heltid. Av de kvinnor som fallit bort därefter var 3 helt sjukskrivna före grupp, medan 1 arbetade eller studerade på heltid. Detta betyder att av de 15

kvinnor som var helt sjukskrivna innan grupp har nästa hälften (7) fallit bort någon gång under studien.

När det gäller kvinnornas arbets- och försörjningssituation är positiva förändringar inte lika tydliga som när det gäller hälsa och relationer. Uttryckt på ett annat sätt kan man säga att vägen från sjukskrivning och arbetslöshet till egen försörjning inte verkar ha varit särskilt enkel för den här gruppen kvinnor. Det blir tydligast när vi tittar på den grupp på 24 kvinnor som följts upp 12 månader efter gruppavslutningen. I tabell 11 ges en översikt över hur arbets- och försörjningssituationen sett ut för dem specifikt.

Försörjning	Före	%	6 månader	%	12 mån	%
Arbete/studier heltid	5	21	6	25	5	21
Arbete/studier deltid	1	4	2	8,3	4	16,7
Arbete/studier + deltidssjukskr	2	8,3	2	8,3	0	0
Sjukskriven deltid	2	8,3	2	8,3	0	0
Sjukskriven heltid	10	42	5	21	5	21
Sjukersättning/förtidspension	1	4	2	8,3	4	16,7
Arbetstränar	1	4	1	4	1	4
Arbetslös	2	8,3	1	4	0	0
Ålderspension	0	0	0	0	1	4
Bortfall	0	0	3	13	4	16,7
Totalt	24	100	24	100	24	100

Tabell 11: Kvinnornas arbets- och försörjningssituation, före grupp, vid uppföljning 6 månader respektive 12 månader efter avslutad grupp (n=24). Antal och Procent.

Den tydligaste skillnad vi kan se för den här gruppen vid 12-månadersuppföljningen, jämfört med utgångsläget, är att andelen heltids-sjukskrivna gått ner från 42% (10 kvinnor) till 21% (5 kvinnor). När vi tittar närmare på hur det gått för varje enskild kvinna noterar vi dock att det endast är 2 av kvinnorna som har gått från heltids-sjukskrivning till arbete eller studier på heltid. De övriga arbetstränade (1) eller hade förtidspension (2). För några kvinnor kan vi också se rörelser mot heltidssjukskrivning, som den kvinna som arbetstränade inledningsvis, och 1 av de kvinnor som inledningsvis var arbetslös. Vidare har 2 kvinnor som före gruppen var sjukskrivna på deltid sjukersättning vid 12-månadersuppföljningen. 3 av de heltids-sjukskrivna har som sagt fallit bort. En tydlig tendens till en starkare förankring på arbetsmarknaden kan vi alltså inte se. Detta betyder visserligen inte att situationen är helt oförändrad. Vid 12-månadersuppföljningen var det exempelvis ingen av kvinnorna som uppgav att de har ekonomiskt bistånd (3 före grupp). Men, inte heller när det gäller kvinnornas bedömning av vilken grad av makt och kontroll över sin egen ekonomi de har kan vi se ett tydligt mönster av förbättring.

En ekonomiskt utsatt situation är något som en del av kvinnorna kommenterar i intervjuerna. De beskriver hur de får avstå från sådant som tandläkarbesök, och talar om ekonomin som en stor källa till oro:

Men det är det som är mitt största orosmoment, att inte kunna försörja mig. [- -] Ja, det är ju jätteoroligt det här, i och med att det är sjukpenning bara, i stället för lön. Jag kände så här, innan jag in i den här depressionen så kunde jag se mer positivt på alla sakerna, sedan var det fruktansvärt ångestladdat också det här med ekonomin.

I den svenska diskussionen om vilka följder mäns våld kan få för de utsatta kvinnorna har ekonomisk utsatthet inte varit en så framträdande fråga.¹¹ I internationell litteratur har ekonomiskt våld och våldets ekonomiska konsekvenser diskuterats mer (för en översikt, se Fernqvist och Näsman, 2008). Litteraturen tar bland annat upp hur rättsliga processer om exempelvis vårdnad och umgänge kan dränera våldsutsatta kvinnors resurser. Det är ett tema som också tas upp i 12-månadersintervjuerna. På frågan om graden av makt och kontroll över ekonomin svarar exempelvis en kvinna:

Ja, mer nu, än jag hade. Det är ju advokatkostnaderna som skenar iväg. Och det är ju, tack vare den här bostadsrätten så har jag kunnat låna en del pengar på lägenheten. Annars vet jag inte hur det hade gått.

Samtidigt innehåller intervjuerna också en del kommentarer av mer positiv karaktär, och de kan även handla om en ekonomiskt utsatt situation. Sett i

¹¹ Med vissa undantag, se exempelvis Ekbrands diskussion om hur våldsutsatthet påverkar kvinnors förhandlingsläge negativt när det handlar om ekonomi och frågor som rör barn efter en skilsmässa och separation (Ekbrand, 2006).

ett makt- och kontrollperspektiv, där ekonomisk kontroll varit en del av det våldsmönster kvinnan levde med, tycks nämligen en brist på ”koll” kunna vara ett sätt för en henne att ta tillbaka makt och kontroll över sitt liv:

Nej. Ingen kollar mina kvitton [skratt] men det var också en grej. Det var så himla skönt att få spendera och köpa saker utan att gömma och gå ut på krogen, och ingen som kollade mina kuvert och drog röda streck och gallskek. Så jag blev nog ganska slösaktig, ja, du förstår, så jag har fått betalningsanmärkning men det var skönt att spendera och resa och göra det jag ville själv.

Ett annat exempel är den kvinna som beskrev hur en ekonomiskt sett ganska knaper situation ändå är betydligt bättre än hur hon hade det då hon levde tillsammans med en man som också utövade ekonomiskt våld:

Men periodvis har det ju varit tungt och så men, det var det ju även när vi levde ihop, det var nästan värre, han tog alla pengarna ibland och drog och. Jag hade inte ett öre att ge barnen mat och soc hjälper ju inte till, är man gift så ska han ju betala.

Sammanfattning

När det handlar om kvinnornas situation och relationer är den övergripande tendensen att kvinnorna förmedlar en bild av förbättrade relationer till sina barn och till andra viktiga personer. Ett lika tydligt mönster av förbättring går inte att se när det handlar om arbete och försörjning. Ett betydande antal kvinnor har också utsatts för våld eller hot och trakasserier efter att gruppen avslutades.

Av de 28 kvinnor som vi intervjuat 6 månader efter gruppavslutningen rapporterade 3 kvinnor våld och 15 kvinnor hot eller trakasserier. Vid 12-månadersuppföljningen var det 1 av de 20 kvinnorna som rapporterade våld och 7 som talade om hot och trakasserier (varav 2 indirekt via barnen). För vissa av kvinnorna var våldet med andra ord inte historia. I de flesta fall var det fråga om kvinnor som vid 12-månadersuppföljningen varit separerade i minst 3 år. Trots det var våld i högsta grad en realitet i deras liv. Av intervjuerna framgår det också att även om inte mannen direkt hotat eller trakasserat så kan kontakten med honom ändå hålla kvinnans rädsla vid liv. De flesta av kvinnorna (32) hade barn under 18 år och för många av kvinnorna har det gemensamma föräldraskapet inneburit kontakt med mannen, vilket kan väcka känslor av obehag, särskilt när mannen kommer nära fysiskt. Ingen av de kvinnor som levde i en ny relation med en man beskrev utsatthet för våld. Däremot var det några kvinnor som talade om utsatthet från sina barn.

När det gäller relationer till barnen har kvinnorna svarat på frågor om dem både i de inledande intervjuerna före gruppstarten och vid uppföljningsintervjuerna. Tittar vi endast på den övergripande bedömning kvinnorna gjort i

dessa intervjuer ser vi inte någon tydlig tendens till förbättring, vare sig 6 eller 12 månader efter avslutad grupp. I brukarenkäten förmedlar dock de flesta kvinnorna en bild av förbättrade relationer och intervjuerna ger många olika beskrivningar av hur relationerna förbättrats. För en del kvinnor är dock relationen till barnen fortfarande en stor källa till oro, vilket även påverkar dem själva negativt.

När det gäller nätverk och viktiga personer pekar kvinnornas övergripande bedömning en bild av en viss förbättring. Att kvinnornas sociala liv och relationer till sin ursprungsfamilj har förändrats till det bättre blir tydligast då de i intervjuerna beskriver sin situation lite mer ingående. Ett tema som kommer upp i flera intervjuer är hur det är att gå in i nya relationer med män. En del kvinnor beskrev hur de längtar efter att ha en ny partner men att tanken också skrämmer dem, andra att de provat men att det varit för tidigt för dem. Det finns också några exempel på att kvinnorna märkt att den nya mannen haft tendenser till makt- och kontrollbeteenden som de inte velat bli utsatta för. Samtidigt ger andra berättelser mer positiva bilder, exempelvis av hur en ny, tillitsfull relation kan bidra till kvinnans process att bearbeta det hon varit utsatt för.

När det gäller kvinnornas arbets- och försörjningssituation är positiva förändringar inte lika tydliga som när det gäller hälsa och relationer. Uttryckt på ett annat sätt kan man säga att vägen från sjukskrivning och arbetslöshet till egen försörjning inte verkar ha varit särskilt enkel för den här gruppen kvinnor. Det blir tydligast när vi tittar på den grupp på 24 kvinnor som följts upp 12 månader efter gruppavslutningen. Andelen heltidssjukskrivna har visserligen gått ner från 42% (10 kvinnor) till 21% (5 kvinnor), men det är endast 2 av kvinnorna som har gått från heltidssjukskrivning till arbete eller studier på heltid. De övriga arbetstränar (1) eller har förtidspension (2). För några kvinnor kan vi också se rörelser mot heltidssjukskrivning, som den kvinna som arbetstränade inledningsvis, och 1 av de kvinnor som inledningsvis var arbetslös. Vidare har 2 kvinnor som före gruppen var sjukskrivna på deltid sjukersättning vid 12-månadersuppföljningen. 3 av de heltidssjukskrivna har fallit bort. En tydlig tendens till en starkare förankring på arbetsmarknaden kan vi alltså inte se. Inte heller när det gäller kvinnornas bedömning av vilken grad av makt och kontroll över sin egen ekonomi de har kan vi se ett tydligt mönster av förbättring.

6. Brukarnas värdering av grupperna

Vad tycker kvinnorna om gruppen de har gått i? Vid gruppens sista mötetillfälle har kvinnorna fyllt i en brukarenkät (Bilaga 2). Enkäten innehåller 26 frågor om hur nöjda deltagarna är och hur de uppfattat gruppverksamhetens upplägg och innehåll, gruppens sammansättning, ledarskapet samt gruppens betydelse. Frågorna om betydelsen handlar både hur kvinnorna värderar gruppens betydelse på det personliga planet och när det gäller relationerna till barn och partner. Totalt har 34 kvinnor fyllt i brukarenkäten.

Upplägg och innehåll

De flesta av kvinnorna (28) tyckte att antalet gånger gruppen träffats varit lagom många. 5 personer anser att det varit för få gånger. 1 person uppgav ”ingen åsikt”. De flesta (31) tyckte även att grupptillfällena på tre timmar varit lagom långa. 2 personer anser att de varit för korta. En person anger ”ingen åsikt”. Frågorna om vad man tycker om olika slags inslag vid grupptillfällena (rundor och samtal, gestaltande övningar samt temaföreläsningar om exempelvis makt- och kontrolltekniker) är utformade som påståenden där deltagarna ska gradera sina svar på en skala från 1 till 4. Siffran 1 står för ”stämmer inte alls” och 4 för ”stämmer i allra högsta grad”. I stort sett alla (32) angav att de tyckte samtliga inslag var givande (3 eller 4 på skalan). 1 person tyckte att psykodramaövningarna/de gestaltande övningarna var mindre givande (2 på skalan) och 1 annan att rundor och samtal var mindre givande (2 på skalan). Hur kvinnorna uppfattade just dramaövningarna diskuteras mer ingående längre fram i rapporten.

Gruppens sammansättning

De flesta kvinnor var nöjda med gruppens sammansättning (29) och storlek (31) varav 1 kvinna uppgav att hon var nöjd i början men inte i slutet. Denna kommentar ska möjligen tolkas mot bakgrund av det faktum att i en av grupperna avbröt 3 av de 7 kvinnorna sitt deltagande och gruppen kom därför att bestå av endast 4 kvinnor. De flesta (31) uppgav också att de känt gemenskap med övriga kvinnor i gruppen. 5 kvinnor var mindre nöjda med sammansättningen och 3 kvinnor (varav 1 ”på slutet”) var mindre nöjda med

storleken på gruppen. 3 kvinnor tyckte inte att påståendet om att man känt gemenskap med de andra kvinnorna i gruppen stämde så väl för dem. 1 kvinna skrev i enkäten att hon hade önskat en mer homogen grupp, att ”vi mammor” var i en grupp. Hon menade att det också var jobbigt att kvinnorna var i olika ”faser”, en del ansåg hon inte var ur chockfasen, vissa hade inte gått vidare, och så vidare. Även frågan om de olika faser kvinnor kan befinna sig i när de bearbetar upplevelserna av våld är något vi ska återkomma till.

Ledarskapet

På frågor om ledarskapet gav 31 kvinnor högsta ”betyg” (4) och 2 personer angav 3 på skalan när det gäller gruppledarnas förmåga att skapa trygghet i gruppen. När det gäller ledarnas bemötande av gruppdeltagarna och deras ansvar för tiden och ramarna angav 32 kvinnor 4 på skalan, och 2 kvinnor angav 3. 33 kvinnor ”instämmer i allra högsta grad” i påståendet att de är nöjda med gruppledarna som helhet. 1 anger 3 på skalan. Samtliga 34 deltagare är alltså nöjda med gruppledarna (3 eller 4 på skalan). Även av uppföljningsintervjuerna framgår att deltagarna varit mycket nöjda med gruppledarna, bland annat på grund av hur de hanterat de olika problem som eventuellt har uppkommit i gruppen:

Det enda [som inte var bra] det var men det tog dom itu med för det var en som, jag aldrig umgicks med, som kom och gick och så sen skulle vi ta halva tiden för att sitta och böka vad vi hade gjort innan dom som hade missat. Då sa jag ifrån, jag har ingen lust att sitta och berätta för dom som är borta varannan gång, men då tog dom tag i det [---]

Då gjorde man något åt det?

Ja, det gjorde man. Absolut.

Gruppens betydelse

Frågorna om gruppens betydelse gällde som sagt både betydelsen på det personlig planet, och betydelsen för relationen till barn respektive partner. Frågorna är liksom de tidigare konstruerade som påståenden med en fyrgradig skala. 32 av kvinnorna har svarat att det stämmer väl att de upplevt personliga förändringar till det bättre. 24 av dem säger att det stämmer i allra högsta grad. Vilka förändringar det kan handla om framkommer i svaren på en öppen fråga i brukarenkäten. En av kvinnorna skrev där att hon upplever att gruppen lett till att hon fått bättre tillit, vågar och kan sätta gränser, vågar ställa krav, att hon blivit mer selektiv i umgänget, att hon nästan vågat bli

kär, att hon inser sina styrkor, tar eget ansvar för sitt liv och inte skyller på andra. En annan kvinna uttryckte det som att hon:

... förändras från att uppleva total isolering, förvirring, panik och smärta, fastlåsnings och vanmakt till att må så här bra, ha hopp och energi och känna läkning som pågår. Hade inte kunnat tro det var möjligt.

Ytterligare en kvinna formulerade det som att deltagandet i gruppen hjälpt henne att ”komma ur det jag varit med om och gå vidare med framtidstro.” Sammanfattningsvis tolkar vi det som att direkt efter kursens slut förmedlar kvinnorna att den gett dem tillit, styrka, läkning och framtidstro. 2 av kvinnorna uppgav att påståendet att de upplevt personliga förändringar till det bättre stämmer i lägre grad för deras del (2 på skalan).¹²

Som redan diskuterats i det föregående kapitlet så handlar den andra frågan/påståendet om gruppens betydelse om kvinnornas upplevelse av relationen till eventuella barn. Det är relativt många kvinnor (9) som på denna fråga angett ”ingen åsikt”. Övriga 25 personer har svarat på frågan. Av dessa 25 uppgav som sagt 23 att de upplevt positiva förändringar i relationen till sitt/sina barn. En tredje frågan gäller om kvinnorna tror att deras barn upplevt positiva förändringar i relation till sin mamma. Även här är det många kvinnor som svarat ”ingen åsikt” (10 personer). Av de 24 kvinnor som besvarat frågan anger alla utom 2 att de tror att det varit positivt för barnen (3 eller 4 på skalan).

Den fjärde frågan om gruppens betydelse tar upp relationen till en partner. 22 kvinnor har här angett ”ingen åsikt” eller inte svarat på frågan alls. Av de 12 personer som svarat anger alla utom 1 att relationen till partnern har förändrats till det bättre. Som framgår av beskrivningen av kvinnorna när de kom till gruppen (kapitel 3) så lever de flesta av kvinnorna inte längre med den man som misshandlat dem. Av de kvinnor (28) vi intervjuat är det endast 1 som fortfarande bor tillsammans med mannen som varit våldsam mot henne. Knappt hälften (12) har eller har haft en ny relation. Detta kan förklara att relativt få har besvarat frågan om relationen till en partner.

Den femte frågan/påståendet om gruppens betydelse lyder: ”Jag upplever att deltagandet i gruppen lett till något jag inte väntat mig.” Här har 1 person har angett ”ingen åsikt”. Av de övriga 33 kvinnorna har 27 kvinnor uppgivit att det stämmer att deltagandet i gruppen lett till något de inte väntat sig. 1 kvinna anger att det inte alls stämmer och 5 att det stämmer dåligt. 14 personer har i en öppen fråga närmare beskrivit vad deltagandet i gruppen lett till och som de inte väntat sig. Några kvinnor (5) har uppgivit olika slag av personlig förändring (se ovan). Andra tar upp att de vågat sig in i en ny relation och att de fått redskap för framtiden: ”fler än jag vågat hoppas på”. En kvin-

¹² Dessa två kvinnor var dock enligt brukarenkäten mycket nöjda med gruppen.

na skriver att det ”lett till ett ökat självförtroende och det har – oväntat nog – lett till att jag ska börja plugga.” En annan skriver att gruppen lett till att hon separerat, ”men innerst inne visste jag att det var en tänkbar lösning”.

Gruppen som helhet

Enkätens sista avsnitt handlar om hur deltagarna ser på deltagandet i gruppen som helhet. 1 person har inte svarat på någon av dessa frågor. Övriga 33 kvinnor anger samtliga att det stämmer i allra högsta grad (4 på skalan) att de som helhet är nöjda med att ha gått i Ersta Fristads grupp och att de kan tänka sig att rekommendera andra kvinnor att delta i Ersta Fristads grupper. Samtliga 33 kvinnor som svarat anger även att de tycker att de gjorde rätt som anmälde sig till gruppen. På slutet finns också tre öppna frågor där deltagarna kan utveckla sina synpunkter ytterligare. När det gäller frågan ”något som jag har saknat” gavs inte så många svar. De som svarat uttryckte dels att de saknat ”fler kvinnor lika mig själv”. Vidare uppgav de att de saknat mer hjälp att gå vidare. Någon saknade enskilda samtal. Den här frågan om gruppinsatsen var rätt insats återkommer vi till i rapportens avslutande kapitel. När det gäller frågan ”något som var särskilt bra som jag tar med mig” kan svaren sammanfattas med att kvinnorna tyckte det var särskilt bra att kunna ta med sig erfarenheten av gemenskapen med de andra kvinnorna i gruppen samt ledarnas kunskap och professionalitet.

Sammanfattning

De kvinnor som gått i grupp uppger att de är mycket nöjda med kontakterna med Ersta Fristad. Direkt efter gruppens avslutning förmedlar de att den gett dem tillit, styrka, läkning och framtidstro. De flesta av kvinnorna var nöjda med gruppens innehåll och upplägg, sammansättning och storlek, samt uppgav att de känt gemenskap med övriga kvinnor i gruppen. Samtliga 34 deltagare var nöjda med gruppledarna. Även när det gäller gruppens betydelse uppger det stora flertalet att de upplevt personliga förändringar till det bättre. För en stor del av kvinnorna som också är mammor gäller det även i relationen till barnen. Av de 33 kvinnor som svarat på brukarenkätens fråga om hur de ser på deltagandet i gruppen som helhet anger samtliga att det stämmer i allra högsta grad att de är nöjda med att ha gått i gruppen och att de kan tänka sig att rekommendera andra kvinnor att delta i Ersta Fristads grupper. Samtliga anger även att de tycker att de gjorde rätt som anmälde sig till gruppen.

7. Hur hjälper Ersta Fristads grupper?

Jag är tillbaka till mitt riktiga liv [mm] som jag levde eller ville leva, innan jag träffade honom. Att jag blev mig själv igen och att jag blev av med allt som var så jobbigt liksom, som jag och burit på i så många år. Och väldigt mycket stöd. Den var verkligen suverän. Dom gav mig självförtroende. Ja.

Den sammantagna bilden från uppföljningen av kvinnornas hälsa och av deras relationer och livssituation som helhet är att det har skett positiva förändringar för majoriteten av de kvinnor som gått i grupp. Av de 34 kvinnor som svarat på brukarenkäten i samband med avslutningen av gruppen är samtliga också mycket nöjda med kontakterna med Ersta Fristad. När det gäller gruppens betydelse uppger det stora flertalet som svarat på enkäten att de upplevt personliga förändringar till det bättre. I uppföljningsintervjuerna ger kvinnorna mer utförliga beskrivningar av på vilket sätt gruppen haft betydelse för dem. Viktiga teman är ökad kraft och styrka, ökat egenvärde, att våga sätta gränser och säga nej, att skulden har lyfts av, att skammen minskat, samt att det sociala livet har blivit bättre och rikare, både när det gäller nya vänner och när det gäller att vara mer noga med vilka sociala kontakter man har. Överlag förmedlade kvinnorna i intervjuerna att gruppen betytt väldigt mycket och flera jämförde med terapi de tidigare gått i och menade att för dem hade gruppen varit bättre. I det här kapitlet vill vi därför med hjälp av de kvalitativa intervjuerna lite mer ingående diskutera vad det är i gruppinsatsen uppläggning och innehåll som kvinnorna menar har hjälpt dem. Vi vill också peka på vad som eventuellt kan ha varit bidragande orsaker till att vissa kvinnor inte rapporterar en förbättrad situation i samma utsträckning som de övriga.

Fokus på våld och kunskap om våld

Jag har verkligen haft massa hjälp och ändå vet jag att ingenting har kunnat hjälpa mig som den här gruppen med ledare som vet vad det handlar om. Det är det som är skillnaden. Det måste vara personer som vet någonting om våld. Och det måste vara forum för kvinnor.

Det första tema vi vill lyfta fram är gruppinsatsens explicita fokus på våld. I uppföljningsintervjuerna jämförde flera kvinnor med terapier de tidigare gått i (enskilt eller i grupp) och menade att för dem hade Erstagruppen varit bättre. Ett skäl till det är just att Ersta har fokus på mäns våld mot kvinnor och kvinnorna återkommer till vikten av kunskap om våld i nära relationer. En uttryckte det exempelvis som att hon fick nycklar till våldet på Ersta för att de är specialister på våld. Hon hade gått i andra terapigrupper som inte var fokuserade på våld och då hade hon, som hon uttryckte det, inte förstått. Hon menade att man måste få behandlingen förmedlad av någon som har kunskap om just våld. En annan kvinnas utsaga på samma tema är: "På andra ställen är de tafatta men inte på Ersta". Vissa kvinnor var oerhört tydliga om skillnaden mellan Ersta och andra hjälpinstanser, vilka inte har fungerat just för att kunskap saknats:

Ja, det var ju vändningen i livet. Faktiskt, att tidigare kontakter man har haft med kuratorer, psykologer, sjukvård, dom förstår inte vad man pratar om. Här förstår dom, man behöver inte förklara och vända ut och in på sig och sen förstår dom i alla fall inte, men här gör dom det. Här är det proffs vi har att göra med som vet vad det är för någonting, dom förstår reaktionerna, vet hur dom ska gå tillväga med oss.

En tolkning av att fokus på och kunskap om våld lyfts fram så väldigt tydligt är att för dessa kvinnor har våldsutsattheten och dess konsekvenser varit det centrala problemet i livet, och de har haft svårt att få hjälp i möte med verksamheter där kunskapen om mäns våld mot kvinnor saknats. En annan tolkning har att göra med de processer kvinnor går igenom när de tar sig ur en relation med våld (se Anderson och Saunders, 2003; Enander, 2008; Holmberg och Enander, 2004, Hydén, 2000). I sin studie av våldsutsatta kvinnors uppbrott pekar exempelvis Holmberg och Enander på att en av de processer kvinnorna går igenom handlar just om kognitiv bearbetning: "att förstå" sig själv som en våldsutsatt kvinna och att definiera relationen som en misshandelsrelation (Holmberg och Enander, 2004; Enander, 2008). Genom den här förståelsen blir både våldets konsekvenser tydliga och det blir lättare för utsatta kvinnor att fördela skuld och ansvar för mannens beteende till honom själv. Vidare menar de, med hänvisning till Judith Herman (1992), att det är en förutsättning för läkning av trauman att de benämns och förs fram i ljuset. Vi kan se vissa paralleller till deras resonemang också i det här materialet:

Att vara i gruppen innebar verkligen en förståelse för mekanismerna bakom våldet, och bakom förtrycket, som gjorde att jag kunde släppa mycket av skulden. Jag kände att jag fick kunskap här, skulle jag säga, om jag nu skulle försöka jämföra gruppen och terapeuten så skulle jag säga att terapeuten, KBT terapeuten då, den gav mig verktyg att hantera mina känslor och reaktioner inför det som hände och hade hänt. Här fick jag snarare kanske kunskap om att det händer, varför det händer, hur det kan komma sig. Jag fick,

jag kan inte säga att jag kan begripa och förstå dom här svåra mekanismerna. Det är inte så att jag förstår och vet allting men jag har fått förståelse.

Det framgår också att det kan vara en smärtsam process att förstå och att få insikt om hur utsatt man har varit. I relation till de känslomässiga påfrestringar som det innebär att bearbeta upplevelser av våld var också gruppleddkompetens i psykoterapi något som kvinnorna uppskattade och som fick dem att känna sig trygga i gruppen.

Gruppformatet

När du tittar tillbaka nu ett år efter gruppen avslutades, vad tycker du, om du skulle säga något nu, att gruppen har betytt för dig?

Ja, mycket.

På vilket sätt?

Jag tycker att en stor sak är först att man såg att det finns andra kvinnor som var i likadan situation och sen att man vet att man inte själv, det är inte fel på mig.

Ett annat centralt tema är själva gruppformatet, och det av en rad olika skäl. En del kvinnor lyfter fram att det är just en *kvinnogrupp*: det är det som behövs när man ska bearbeta utsattheten från en man i en nära relation. Andra betonar att gruppen ger dynamik och att det därigenom kommer upp frågor som man kanske inte själv skulle ta upp annars. Vidare lyfter kvinnorna fram den gemenskap och trygghet som gruppen givit. I gruppen kan man visa medkänsla med varandra och ge stöd och bekräftelse. Något som återkommer på en rad olika sätt i intervjuerna är igenkännandet och de delade erfarenheterna mellan kvinnorna i gruppen. De både har lyssnat på varandras berättelser och själva berättat och satt ord på händelser och känslor. I intervjuerna säger de: ”vi visste alla vad vi pratade om”, jag ”kände mig inte så ensam och onormal”, att det var ”massa härliga kvinnor liksom som visste hur det var”, ”de förstod allt” och jag ”behövde inte skämmas”. I möte med andra kvinnor med liknande erfarenheter blir det ”onormala” normalt. Även när det gäller männens beteende kunde de ”skratta åt mannens dumheter” och känna igen sig:

Det verkar som de här männen, alla har gått samma kurs, dom sa samma saker, dom säger ju samma saker. Det är ungefär som att gå efter en bok. Och så här, ”va, har din det också?”. Det klarnar ju då, det är inte mig och det hade man ju inte fått höra annars.

En del kvinnor lyfte särskilt fram det värdefulla i det faktum att det var kvinnor med olika livssituationer som möttes. Trots att de var olika kunde de ändå känna igen sig:

Jag är glad att jag gjorde det för att jag känner att det var viktigt att träffa andra, och i varje kvinna så kände man igen sig i något. Så någon hade alltid en liknande upplevelse som jag, i någonting, men inte i totalsituationen. Totalsituationen var olika för oss.

Att det är positivt med en grupp med kvinnor med olika bakgrund och situation betyder inte att det är helt okomplicerat, tvärtom beskriver exempelvis en kvinna hur kan det vara en process i sig att lära sig dra nytta av gruppen och av det faktum att man där möter människor som man kanske inte identifierar sig med omedelbart:

Sen reagerade jag, först så tänkte jag, för det var en del jag inte kunde identifiera mig med [---] samtidigt efteråt har jag förstått att alla, att den här gruppdynamiken, vad den betydde. För jag tyckte att dom här som hade dom jobben och kunde uttrycka sig som jag, det var dom jag lärde mig av, trodde jag då. Men nu har jag förstått det är ju faktiskt inte så utan just den där gruppdynamiken, och sen känslan av att, vi var ju på olika nivåer, jag tyckte det var fantastiskt.

I det här sammanhanget vill vi också lyfta fram att för några av kvinnorna med utomnordisk bakgrund tycks det ha varit särskilt viktigt att det också var ”svenska” kvinnor, som blivit utsatta av ”svenska” män, i gruppen:

Alltså, jag vet inte om jag ska säga en tröst. Det var ett faktum, att se att det fanns kvinnor som hade det mycket värre. Kvinnor och barn. Som har haft det så svårt och under längre tid. Mycket värre saker. Det är ingen tröst att någon annan råkar illa ut men det var liksom...

Du fick lite perspektiv?

Ja, det kan man säga. [...] och att det dessutom inte är ovanligt. Och att det inte har med, som jag trodde, med nationalitet eller färg att göra. Det var liksom. Det var en insikt som är viktig för mig. [---] Jag hade föreställningen att svenska män inte slog men de flesta var faktiskt svenska män och dom värsta sakerna hade [otydligt] så att det var viktigt att inte se på männen som, att inte se stereotyp på männen, såna män finns överallt. Jag blev väldigt förvånad.

Ett sätt att tolka citatet ovan är att relatera det till det faktum att i många sammanhang, media exempelvis, förknippas våld, makt och kontroll gärna med ”patriarkala”, ”invandrade” män, men inte lika gärna med etniskt svenska. En kontext där svensk kultur framställs som att den självklart överensstämmer med officiellt påbudna normer om jämställdhet och respekt för

barns rättigheter män (se Eriksson, 2006) kan få olika konsekvenser för de kvinnor som utsätts för våld, beroende på etnisk bakgrund och identitet. För ”svenska” kvinnor kan den betyda att det blir svårt att se den egna utsattheten i ett större sammanhang – mäns våld blir så att säga endast ett problem på individnivå – och för kvinnor med minoritetsbakgrund kan konsekvensen uppenbarligen vara en föreställning om att det bara är ”vi” inom minoriteten som har detta problem, inte ”de” i det svenska majoritetssamhället.

Alla kvinnor uttrycker sig inte lika positivt om att vara i grupp. En del verkar inte ha kunnat ta så mycket plats som de hade velat göra, och vissa skulle också ha önskat sig en individuell kontakt. På frågan om vad hon tyckte om gruppen svarar exempelvis en kvinna att ”ja, att vi pratade lite, men vi hade inte så mycket tid” och ”jag vill ha enskilt samtal”. Vidare tycks det för vissa kvinnor ha varit svårt att konfronteras med andra kvinnors utsatthet, i synnerhet berättelser om sexuellt våld. Bland de kvinnor som i intervjuerna pratar om att det varit svårt att höra om andras utsatthet finns bland annat en av de kvinnor som 12-månader efter avslutad grupp med hög sannolikhet lider av posttraumatisk stress och har ett behandlingsbehov. I intervjun sa hon bland annat:

När jag var i gruppen, det kändes som att det hänt en gång till, att det var jobbigt, det kändes som att jag upplevt det en gång till, därför jag vill lämna den, försöka glömma.

Dessa kritiska röster till trots är det genomgående temat gemenskap och styrka i gruppen. Det kvinnokollektiv som gruppen utgjorde framstår som mycket viktigt för den återupprättelseprocess som många av kvinnorna beskriver att de har gått igenom. I gruppen har de känt sig värdefulla och värderat varandra:

Ja, att vi är människor och har varit utsatta, så illa tilltygade, och så den här styrkan som fanns på olika sätt hos alla dom här kvinnorna, och se att de är värdefulla. Dom är ju värdefulla! Man kände sig själv som så dålig, värdelös och då via dom andra, man har mycket lättare att se att någon annan är värdefull än sig själv. Och det är ju då en sån genväg till att återupprätta sig som människa. Eller genväg kanske man inte kan säga men en väg. Man kanske aldrig når dit själv.

Citatet ovan kan bland annat tolkas som att i vissa fall tycks en del kvinnors återupprättelse kunna fungera som ett slags ”ställföreträdande” för andra kvinnor i gruppen. Ett annat exempel på detta tema är:

Så fanns det andra vars män blivit dömda tidigare men under det här året så var det [namn] och när hon hade rättegång gick det fantastiskt bra. Hon fick ett stort skadestånd och det är ju, jag kommer ihåg att alla i gruppen, vi var så himla glada för det, för henne. Det var lite som att det var allas seger på något sätt.

Kombinationen av kunskap, samtal och psykodrama

Ett tredje tema är att det är just *kombinationen* av gruppen, ledarnas kompetens och sätt att samarbeta, kunskapen om våld (som gruppledarna står för och förmedlar genom olika pedagogiska inslag i gruppen) och psykodrama som varit viktig:

Jag skulle säga att, ja, dramaövningarna är viktiga men också just dom här mera pedagogiska föreläsningarna. Dom var lika viktiga, dom tyckte jag först var det som gav mig mest, efterhand så såg jag att dramat också hade mycket att tillföra så jag skulle säga att kombinationen av dom två förhållningssätten, metoderna och gruppledarna som personer kompletterade varandra otroligt bra. Dom är olika och det är en styrka.

En annan av kvinnorna uttryckte samma tema på det här sättet:

Alltså, det var att, det var en blandning av, en kombination var det, av att få lyssna, ta in kunskap, fakta, förmedlad, berättad, alltså det räcker inte med kunskap [...] eller böcker, man behöver få det berättat för sig. Få lyssna på dom andra utan att kommentera dom och själv få sätta ord utan att bli kommenterad. Alltså att uppleva, att värna om, att jag inte behövde gå i polemik, eller försvara mig. Och sen att psykodramainslaget, [...] dels psykodrama, men det andra var inte psykodrama utan bara att man pratade om ett tema. Jag tycker det var väldigt bra inslag.

Vad var det som var så speciellt bra med psykodrama?

Ja, det är ju [otydligt] det är en förbluffande metod och där ingår det att man får sätta sig i, man är i fokus och aktiv men också att få sitta och se utifrån, när de spelar jag.

De spelar du?

Mm. Ibland är det att jag själv har beskrivit min situation och så får någon annan, och jag kan säga att så var det inte, regissera sin egen upplevelse. Och så att andra gjorde helt andra scener som jag inte skulle ha kommit på, men som jag kan känna en beröring i också. Sánt som jag kan se att det där har i alla fall inte jag behövt vara med om.

Psykodrama

En stor del av kvinnorna beskriver psykodrama som ett väldigt viktigt inslag. Överhuvudtaget är detta ett tema som kvinnorna gärna tog upp spontant i intervjuerna. Psykodrama beskrivs både som ”det bästa” och ”det svåraste” och ingen av våra intervjupersoner framstår som oberörd av psykodramainslaget: det är en stark metod.

I materialet kan vi i huvudsak se tre olika förhållningssätt till den här delen av gruppinsatsen. En grupp kvinnor omtalar psykodrama i relativt negativa ordalag, som något svårt eller pinsamt. De säger att de inte "var där än" och att det är svårt att visa upp egna upplevelser genom drama. Metoden kan också vara direkt skrämmande, och något som påminner om tidigare våldsupplevelser. "Allt blev så verkligt, jag nästan försvann", säger en kvinna, och en annan uttrycker något liknande:

Mycket oväsen och bråk när dom, ja, det påminde mig. Och jag brukade bli mycket rädd.

Det framgår av intervjuerna att vissa kvinnor som inte varit så förtjusta i det här inslaget ändå uppfattade det som något som har hjälpt dem:

Du sa i och för sig i början så var du lite tveksam?

Grejen var att det var det här med psykodrama. Jag har jättesvårt, men det är ju, jag kan förstå, genom att andra utövade det så fick jag, vi kunde ju vara med, jag gillar liksom inte formen men jag förstår vad den har gett mig så jag vill inte säga att den är dålig, för jag tror att jag behövde den mer än någon annan, jag kan säga allt med ord men inte så där med kroppen. Jag kan förklara bort mig, folk kan tro att man kan vara hur glad som helst, för jag dribblar bort det så.

Men så är alltså inte situationen för alla kvinnor som var negativa. Bland de kvinnor som beskrev psykodrama som något svårt, skrämmande och en påminnelse om tidigare upplevelser finns också en av de kvinnor som vid 12-månadersuppföljningen med mycket hög sannolikhet led av PTSS. Frågan är om psykodramaövningarna var lämpliga för exempelvis henne.

En annan grupp kvinnor beskrev i stället hur de kunnat använda psykodrama till att få utlopp för starka känslor, inte minst vrede riktad mot såväl den våldsutövande mannen som oförstående myndigheter. De talade om hur de "högg huvudet av familjerätten, rätten och malde ner mannen i köttkvarnen". Ett annat exempel:

Fick leva ut. Det bästa var när man fick slå ihjäl, fick slå på en kudde, få ur sig det man velat sagt till denna man, få ut ilska under kontrollerade former.

Kvinnorna i den här gruppen återkom till hur bra det är att spela rollspel, eftersom man då kan gå in i känslor.

För vissa kvinnor som uttryckte viss tveksamhet inför psykodramaövningarna tycks deras negativa inställning inte handla så mycket om metoden som sådan, utan mer om att fokus låg så mycket på att få ur sig vrede. En kvinna som menade att det är viktigt att förlåta sa exempelvis:

Annars blir man bara bitter och självdestruktiv. Jag tycker väl att fokus kunde vara på annat än det där, att man kunde liksom vad ska jag säga, istället för att ha fokus på att ta fram ilskan, känna ilskan och slåss. För vi hade baseboll grej och slogs och grejer. Det hjälper inte. Man kanske tror att det hjälper för stunden men i längden så hjälper inte det. Även om det var en docka man skulle slå eller en stol så var det ändå våld. Så det löser ingenting, absolut inte.

En tolkning av citatet ovan är att den här kvinnan befann sig i en annan ”fas” av bearbetning, där utlopp för vrede inte är lika centralt som andra saker. Kvinnan ovan lyfte i stället fram ett behov av att få sörja: ”det är ju sorgligt att separera från någon som man öppnat sitt hjärta för, som man har känslor för, även om det varit ett destruktivt förhållande.” Frågan om bearbetningsprocessers olika faser och hur dessa kan vara kopplade till inställningen till psykodrama är något vi ska återkomma till i slutet av kapitlet.

En tredje grupp kvinnor lyfte fram hur dramatiseringen av det man varit med om hjälpt dem att lämna det bakom sig. De sa att ”det var som vi blåste ut. Vi gjorde som det blev och sen som det skulle bli, det hjälpte jättemycket”. Ett annat exempel på det här förhållningssättet kommer från en kvinna som beskrev hur dramatiseringen hjälpt henne att plocka fram minnen, bearbeta dem och sedan gå vidare:

Det lossnade ju för mig. Allt det här våldet, det är ett slags skådespel. Jag fick ju spela upp och ändra på situationen och det hjälpte mig att glömma bort, och få bort det ur mitt system. Alla de här nya sakerna som har legat där som... Jag tryckte ju ner allt, jag visste ju ingenting om vad som hade hänt när jag kom hit. Ingenting. Jag var som hjärntvättad. Så hjälpte dom mig att locka ur liksom alltihopa. Det var ju skitjobbigt.

De kvinnor som pratade om att gå vidare i livet tenderade också att vara de som på olika sätt berör betydelsen av att se andra kvinnor växa.

I framställningen i det här avsnittet om psykodrama har vi lyft fram vissa drag för att göra ett mönster av tre olika förhållningssätt tydligt. Vissa kvinnor passar bättre in i dessa kategorier, medan andra intervjuer inte ger en lika renodlad bild. Det finns också exempel på kvinnor som beskrev hur de förhållit sig till psykodrama på alla tre sätten:

En del av de här övningarna som vi gjorde och så, så kunde jag till en början känna mig lite bortkommen, ”dramaövningar, vad ska det här leda till” eller, ”vad kan det här ge mig” och så där men sen när jag hade fått prova på det så, jag fick verkligen ut saker. Och när jag kunde gå in det då blev det lite så, att då kom man, lämnade sitt skrot och sitt skit och liksom fick gå härifrån ren och hel så. Och det var också väldigt stark upplevelse att delta i de andras dramaövningar och ja. Jag kommer att tänka på det vad jag tycker nu. Där man såg dom växa, få ur sig saker.

Bearbetning i flera faser

Ett sätt att förstå de olika förhållningssätten såväl till psykodramametoder som till gruppinsatsen som helhet är att koppla dem till bearbetnings- och återupprättelseprocessers olika faser. Utifrån de bilder som kvinnorna gav både av hur det varit för dem att delta i gruppen och hur deras situation sett ut efter att gruppen avslutas framstår det som att vissa kvinnor endast befinner sig i början av en sådan process. Andra verkar snarast befinna sig mitt i en bearbetning och ytterligare andra framstår som mer ”färdiga”. Vid uppföljningen är temat med dem ”återupprättelse” snarare än ”bearbetning”: i den här fasen försöker de stärka sin självkänsla och ta tillbaka kontrollen över sitt liv.

En tolkning skulle då kunna vara att kvinnorna som är alldeles i början av en bearbetningsprocess talar om gruppen som att de där träffade trevliga människor. För dem var gruppen framförallt en plats för samvaro. Att gå till den innebar att man inte blev så ensam:

Ja, det är så att jag kunde åka dit varje vecka under ett år. Det var det som var glädje för mig. Nu har jag ingenstans att gå. Till exempel idag träffar jag dig. Jag blev faktiskt glad. Jag duschade, jag bytte kläder, hittade nya kläder. Annars, jag går så här med jeans.

Av de kvinnor som vi följt upp 12 månader efter att de avslutade gruppen är det fyra som skulle kunna tolkas som att de fortfarande var i början av en bearbetningsprocess eller kanske inte ens påbörjat den. De hade samtliga svårt för psykodrama.

De kvinnor som kan tolkas som att de hade kommit lite längre i processen är de som i stället talade om att de i gruppen fick hjälp med att bearbeta känslor ordentligt. De vågade få ur sig saker, de ”kunde ta upp saker jag inte kunde förut” och det ”kändes som en befrielse”. För den här gruppen kvinnor har möjligheten att få agera ut känslor – inte minst vrede - i psykodramaövningarna varit ett viktigt inslag.¹³

Slutligen är det de kvinnor som befann sig i en återupprättelsefas som lyfte fram det viktiga med att få förståelse för mekanismer bakom våldet, och som även pratade om att gruppen stärker självkänslan och att det är viktigt att se andra kvinnor växa. Det är dessa kvinnor som talade om hur psykodrama har hjälpt dem att lämna våldshistorien bakom sig. De var överhuvudtaget mer framåtblickande och återkom på olika sätt till livet ”efter” Ersta. På frågan om det är någon hon har saknat svarade exempelvis en kvinna:

¹³ Jfr. Holmberg och Enander (2004) om olika faser i en känslomässig bearbetning under uppbrottsprocessen: ”jag älskat honom”, ”jag hatar honom”, ”jag tycker synd om honom”, ”jag känner ingenting”.

Jag har tänkt på det, nej jag kan inte komma på något. Jag vet att många sa att de ville ha mer men jag tror också att man kommer till en punkt när man måste fortsätta själv. Det här är en hjälp till självhjälp, är det en bra förklaring. Man kan inte gå här livet ut. Det här är en period i livet.

När det gäller den här tolkningen att vi i materialet kan se uttryck för bearbetningsprocesser i flera faser noterar vi att vissa kvinnor själva också beskrev hur de har gått igenom olika steg på vägen:

Men du frågade vad gruppen betydde, den betydde lite olika saker under olika perioder av det där året. I början av året så var det ju som ett andningshål eller faktiskt en fristad. Det heter ju till och med Ersta fristad. Och det var det verkligen för det var, alltså man fick komma en gång i veckan till ett ställe där folk visste vad det handlade om och man slapp förklara sig. Där det var nästan normalt, höll jag på att säga, att ha det så onormalt.

Var du ur din relation då?

Ja. Det var jag. Så i början var det verkligen ett andningshål och en fristad och gemenskapen var också viktig i sig. Sen kom det en period i mitten kanske ungefär när jag kände att, att vad gör jag här? Det finns så många som har haft det värre, behöver jag verkligen den här hjälpen och nästan lite liksom lite dåligt samvete för varför skulle den här vårdresursen läggas på mig. Och dom känslorna tror jag kanske hängde ihop, lite grand, med att jag kände att ”nu får det vara nog. Jag orkar inte älta det här mer, nu är jag färdig, nu är jag färdig. Nu får det vara bra” liksom. Vilket jag då pratade med [gruppledarna] om, som inte tyckte jag var redo att sluta, så jag gick kvar och det var väldigt bra för jag förstod ju sen att jag inte var så klar som jag ville eller tyckte just då.

Det är framförallt i den grupp kvinnor som vi uppfattar befann sig i en återupprättelsefas när vi träffade dem 12 månader efter gruppavslutningen, som intervjupersonerna talade om att de hade önskat sig mer av fokus på framtiden än vad gruppen på Ersta innehållit:

Jag kommer ihåg att jag kanske under senaste delen av vårterminen när jag själv började må bättre, tänkte att vi kanske kunde fokusera på självkänsla i allmänhet. Stärka självkänslan och självförtroendet mer i allmänhet, att jag tänkte på det. Det är lite svårt att definiera det nu vad jag menade för jag kommer faktiskt inte riktigt ihåg hur jag tänkte men jag tänkte det i alla fall, att jag tänkte att ja, vi alla hade blivit nertryckta på olika sätt och nu hade vi bearbetat det här men att man också behöver se framåt och vi var ju i väldigt olika faser förstås då, och många skulle nog ha behövt hjälp väldigt mycket längre, men vad jag tänkte på när vi slutade då också kanske hade det varit bra att ha en fortsättning, kanske inte ett helt år varje vecka men ändå en uppföljning där vi mera fokuserade framåt och fokuserade på självkänsla och självförtroende. Som jag tror också tror kan behöva stärkas väldigt mycket.

Egen inställning och rätt ”timing”

Ytterligare ett tema vi vill lyfta fram är kvinnornas egen inställning till gruppinsatsen. En kvinna beskrev exempelvis att hon var fokuserad och ”vil- lig att gå in i smärtan”. Hon talade om att hon gjorde ett jobb med sig själv under veckan mellan gruppträffarna. Hon formulerade det som att hon tog ett aktivt beslut, ”jag tar ett år och lyfter upp allt, går in i sorg och ilska.” Sedan ville hon sätta punkt för den delen av sitt liv och lägga det förflutna bakom sig.

Ett annat lite liknande tema som återkommer i intervjuerna är betydelsen av rätt ”timing”. Utan rätt timing kan inte gruppen vara till hjälp, menade kvinnorna. De gav också exempel på såväl fel - ”Jag var inte där än” – som ”rätt” ”timing”:

Rätt timing för mig, jag hade gått igenom alla rättegångarna och fått ensam vårdnad. Om jag varit mitt uppe i det hade jag haft svårare att ta till mig.

Ett annat exempel är en kvinna som menade att det var viktigt att hon först gått i egen terapi och med hjälp av KBT kunnat bearbeta sitt trauma innan gruppen:

Och den första tiden hos den terapeuten så pratade jag om samma sak nästan varenda vecka innan vi kunde komma vidare. Det var en händelse när jag trodde att jag skulle dö. Vi pratade väldigt mycket om det. Jag fick också diagnosen post-traumatiskt stressyndrom. Jag var så fast i den där och väldigt starkt återupplevande. Och jag hade kanske lite grand kommit förbi det mest akuta när jag började här. Hade jag varit, hade jag börjat ett halvår tidigare så vet jag inte om jag hade kunnat helt ta till mig allting faktiskt.

Slutsatser

En tolkning av intervjumaterialet är att kvinnorna som kommit till Ersta i olika grad gått igenom en bearbetnings- och återupprättelseprocess och att deltagandet i gruppen, upplevelserna av psykodramaövningarna och mötet med ledarna varit till hjälp på olika sätt beroende på var i processen de befunnit sig. Det är också en del andra omständigheter som framstår som viktiga. Uttryckt på ett annat sätt kan vi säga att *hur* gruppen hjälper har att göra både med en kvinnas förutsättningar och i vilken fas i bearbetningsprocessen hon var då hon kom till Ersta Fristad. ”Timing” av insatsen är viktig och ”hur gruppen hjälper” tycks även ha att göra med hennes inställning till insatsen: hur mycket ”arbete” hon orkar eller vill lägga ner på att gå igenom sina tidigare upplevelser av våld.

Tentativt vill vi föreslå att den här gruppinsatsen kan ha haft betydelse för kvinnorna på åtminstone tre olika ”nivåer”. En miniminivå är att gruppen har

givit struktur åt vardagen, den har hjälpt kvinnorna att bryta sin isolering och givit dem möjligheter till att träffa andra kvinnor. De kvinnor som förefaller ha haft glädje av gruppen framförallt på den här nivån kan tolkas som att de befunnit sig i början av en bearbetningsprocess. För dem har psykodrama varit något svårt och skrämmande.

Nästa nivå är att gruppen har hjälpt kvinnorna att bearbeta sin utsatthet för våld. De har fått möjlighet att få ur sig sorg, ilska, hat och andra känslor, och de har fått hjälp att våga se hur misshandlade de varit. Dessa kvinnor har alltså påbörjat eller har befunnit sig mitt i en bearbetningsprocess och för dem har psykodrama varit ”det bästa”.

Den tredje nivån ser vi hos kvinnor som beskrev hur de inte bara fått hjälp med det som varit, utan med att gå vidare i livet. De kunde exempelvis tala om hur de har fått en ny identitet och gått från att se sig själva som ”våldsutsatt kvinna” till ”vuxenstuderande” exempelvis. De talar om ökat självförtroende och att de idag kan se sig själva som värdefulla. Dessa kvinnor befann sig i en återupprättelsefas. Det är inte minst de som lyfter fram betydelsen av att ha fått kunskap om våld och när de gäller psykodrama talar de om hur dramatiseringen av det man varit med om hjälpt dem att lämna det bakom sig, och om betydelsen av att se andra kvinnor växa.

8. Slutord

Den sammantagna bilden från uppföljningen av hälsa, relationer och livssituation som helhet är att det har skett positiva förändringar för majoriteten av de kvinnor som gått i grupp. Samtliga av de kvinnor som svarat på brukarenkäten var också mycket nöjda med kontakterna med Ersta Fristad och det stora flertalet uppgav att de upplevt personliga förändringar till det bättre.

Än så länge betraktar vi utvärderingens resultat som tentativa. Dels behöver det empiriska underlaget kompletteras med uppföljningar av fler kvinnor som gått i grupp, eftersom vi än så länge endast har kunnat följa en mindre grupp kvinnor fullt ut, från tiden före grupp till ett år efter att gruppen avslutades (det är de kvinnor som började i gruppen första gången hösten 2007 eller senare som följer utvärderingens metoddesign fullt ut, 6-månadersuppföljningar har hittills kunnat genomföras med de kvinnor som avslutade gruppen hösten 2008 eller tidigare, och 12-månadersuppföljningar med de kvinnor som avslutade gruppen våren 2008 eller tidigare). Vidare är materialet omfattande och det behöver bearbetas ytterligare för publicering i vetenskapliga sammanhang. Resultaten från den här studien bör även relateras till resultat från studier av andra gruppinsatser för våldsutsatta kvinnor i Sverige. Med detta sagt vill vi dock understryka att tendensen till en positiv förändring när det gäller hälsa och relationer är tydlig. Det gäller såväl psykisk ohälsa generellt, symptom på posttraumatisk stress och känsla av sammanhang, som nära relationer och det övriga nätverket. Det enda område där det inte går att se en tydlig tendens till förbättring är arbete och försörjning, ett område som samtidigt påverkas av faktorer som ligger utom räckhåll för Ersta Fristad.

Den övergripande bilden är alltså mycket positiv så här långt. Samtidigt har studien givit vissa resultat som pekar på utvecklingsbehov. Ett sådant är bedömningen av de kvinnor som rekryteras till gruppen. Vi noterar att det framförallt är 3 kvinnor vars resultat på självskattningsformulären - och i viss mån även uttalanden i intervjuerna - ger anledning till oro. De hade de högsta nivåerna av rapporterade besvär i SCL-90 före grupp och över tid har deras höga värden tenderat att bestå eller med öka. De lider alla med hög eller mycket hög sannolikhet av PTSS 12 månader efter att gruppen avslutades. 1 av de här kvinnorna finns också bland dem som beskrev psykodramametoden som svår, skrämmande och en påminnelse om tidigare utsatthet. Frågan är om gruppinsatsen var rätt typ av insats för vissa kvinnor och i synnerhet för de 3 som över tid visar stabilt höga nivåer eller till och

med ökande nivåer av psykisk ohälsa. I synnerhet dessa kvinnors resultat aktualiserar även behovet av uppföljning efter att de gått i grupp.

Ett annat tema när det gäller rekrytering är bedömningen av i vilken fas av bearbetningsprocessen kvinnorna befinner sig i när de kommer till Ersta Fristad. Med utgångspunkt i det kvalitativa materialet har vi tentativt föreslagit att den här gruppinsatsen kan ha betydelse för våldsutsatta kvinnor på åtminstone tre olika "nivåer". En miniminivå är att gruppen har givit struktur åt vardagen, den har hjälpt kvinnorna att bryta sin isolering och givit dem möjligheter till att träffa andra kvinnor. Vår tolkning är att de kvinnor som får glädje av gruppen framförallt på den här nivån är de kvinnor som befinner sig i början av en bearbetningsprocess. Frågan är om dessa kvinnor har möjligheter att ta till sig gruppen och psykodramainslagen på det sätt som det är tänkt. De kvinnor som vi uppfattar befinna sig i början av en bearbetningsprocess vid intervjun 12 månader efter avslutningen beskriver alla psykodrama som något svårt och skrämmande och en del av dem har också önskat sig individuella kontakter, i stället för grupp. De kvinnor som vi tolkar som att de har befunnit sig mitt i en bearbetningsprocess eller till och med i en fas där de är mer framåtblickande och vill gå vidare i livet verkar ha kunnat tillgodogöra sig gruppinsatsen på ett helt annat sätt. Det gäller oavsett om de var "mitt i" eller i en återupprättelsefas. Om syftet med gruppinterventionen är att kvinnorna som deltar ska kunna använda gruppen *till mer än miniminivån* verkar bedömningen i samband med rekryteringen behöva utvecklas ytterligare.

En fråga som vi inte har fördjupat oss i i den här rapporten är vilken betydelse kvinnornas övriga situation har för deras möjligheter att tillgodogöra sig gruppinsatsen. Vi kan dock konstatera att kvinnorna själva lyfter fram hur viktigt det varit med rätt "timing", och av materialet som helhet framgår det att exempelvis olika myndigheters hantering av kvinnornas situation, rättsliga processer kring vårdnad, boende och umgänge, och svårigheter att komma in på arbetsmarknaden efter en längre tids sjukskrivning naturligtvis också har betydelse för våldsutsatta kvinnors möjligheter till bearbetning och återupprättelse.

Överlag har kvinnorna som deltagit i utvärderingen varit mycket positiva till att den här studien genomförts. Det framgår tydligt att de tycker att det är viktigt att gruppverksamheten finns kvar, som en kvinna uttryckte det i 12-månadersintervjun när hon fick frågan om hur det varit att bli intervjuad: "Är verksamheten hotad? Jag vill med intervjun bidra till att visa på hur viktig den är så att den får finnas kvar". Ovan har det framgått att för vissa kvinnor som har barn är barnens situation en källa till oro. En del av dem efterfrågade mer hjälp till barnen och då helst hjälp på Ersta och/eller hjälp som liknar den de själva har fått. Även det kan ses som ett gott betyg och ett tecken på deras stora förtroende för Ersta Fristad. Ett annat skäl till den positiva inställningen till studien som en del av kvinnorna anger är att det känns bra att

Ersta Fristad ”bryr sig hur det går” för dem. Vissa har även efterfrågat uppföljning i form av en återträff i gruppen.

Bland de kvinnor som slutade i gruppen eller har fallit bort senare under studien kan det visserligen finnas kvinnor som inte upplevt en lika stor förändring till det bättre, eller som är kritiska till bemötandet de fått. Den sammantagna bilden från uppföljningen av hälsa, relationer och livssituation som helhet, och av brukarenkäten, ger dock god grund till att betrakta Ersta Fristads modell som ett mycket lovande försök att utveckla en insats för våldsutsatta och hotade kvinnor.

Referenser

- Almqvist, K. & Broberg, A. (2004). *Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor och barn som vistas på Kvinnojourer i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stad, Lundby stadsdelsförvaltning.
- American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Health Disorders. Fourth Edition*. Washington DC: American Psychiatric Association.
- Anderson, D. K. & Saunders, D. G. (2003). Leaving An Abusive Partner: An Empirical Review of Predictors, the Process of Leaving, and Psychological Well-Being, *Trauma, Violence, & Abuse*, vol. 4, nr. 2, 163-191.
- Antonovsky, A. (1993). The structure and properties of the sense of coherence scale, *Social Science and Medicine*, vol 36, no 6, 725-733.
- Anttila, S., Ericson, C., Glad, J., Fredriksson, M., Olofsson, H., Smedslund, G., Klingspor, Hydén, M., (2006). *Utfall och effekter av sociala metoder för kvinnor som utsatts för våld i nära relationer. En systematisk översikt*. Stockholm: Socialstyrelsen/IMS.
- Broberg, A., med Almqvist, K., Axberg, U., Cater, Å. K., Eriksson, M., (2008). *Utvärdering av stödinsatser för barn som upplevt allvarliga konflikter i sin familj*. Projektplan. Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- Broberg, A. & Almqvist, L., med Almqvist, K., Axberg, U., Cater, Å. K., Eriksson, M., Forssell, A., Grip, K., Iversen, C., Sharifi, U. (2009). *Utvärdering av stödinsatser för barn som upplevt allvarliga konflikter i sin familj. Delrapport 1, hösten 2009*. Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- Dahlström, H. (2010, i tryck). *Gruppen som vittne: traumabearbetning i grupp med kvinnor som utsatts för könsrelaterat våld*. Stockholm: Ersta Fristad.
- Enander, V. (2008). *Women Leaving Violent Men: Crossroads of Emotion, Cognition and Action*. Göteborg: Göteborgs universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Skriftserien 2008:3.
- Eriksson, M. (2006). Avvikande eller osynlig. Rasifierande praktiker i familjerättssekreterares hantering av fäders, i de los Reyes, P. (red.): *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2006:37. Stockholm: Fritzes,
- Eriksson, M., med Biller, H. och Balkmar, D. (2006). *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – en kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*. Stockholm: Näringsdepartementet/Fritzes.
- Fernqvist, S. & Näsman, E. (2008). Ekonomiskt våld och barns utsatthet, i Eriksson, M., Cater, Å. K., Dahlkild-Öhman, G., Näsman, E. (red) *Barns röster om våld – att tolka och förstå*. Malmö, Gleerups, 158-177.
- Fridell, M., Cesarec, Z., Johansson, M., Malling Thorsen, S. (2002). *Symptom Checklist 90, SCL-90. Svensk normering, standardisering och validering av symptomskalan*. Statens institutionsstyrelse SiS.
- Herman, J. (1992). *Trauma and Recovery. The aftermath of violence – from domestic abuse to political terror*. New York: Basic Books

- Holmberg, C. & Enander, V. (2004). *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess*. Ystad: Kabusa böcker.
- Hydén, M. (2000). Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndprocess, i Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, 92-118.
- Shepard, M. och Pence, E. (red.) (1999). *Coordinating Community Responses to Domestic Violence. Lessons from Duluth and Beyond*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage Publications.
- Skr. 2007/08:39. *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Regeringens skrivelse. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1995:60. *Kvinnovåldskommissionens huvudbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- Vanderlinden, J., van Dyck, R., Vandereycken, W., Vertommen, H. & Verkes, R. J. (1993). The Dissociation Questionnaire (Dis-Q): Development and characteristics of a new self-report questionnaire, *Clinical Psychology and Psychotherapy*, vol. 1, nr. 1, 21-27.
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Weiss, D. & Marmar, C. (1997). The Impact of Event Scale -Revised. I J. Wilson & T. Keane (red.), *Assessing psychological trauma and PTSD*. New York: Guilford.
- Wendt-Höjer, M. (2002). *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Malmö: Liber.

Websidor

Duluthmodellen: <http://www.duluth-model.org/>

Ersta Fristads gruppverksamhet: <http://www.erstadiakoni.se/page.aspx?pid=107>

Spousal Assault Risk Assessment guide [SARA]: <http://www.lvn.se/rpk>.

Bilagor

Bilaga 1: Intervjuguide uppföljningar (6 och 12 månader)

Bilaga 2: Brukarenkät

Bilaga 1 Intervjuguide uppföljningar (6 och 12 månader)

Ersta fristad: Grupp för misshandlade och hotade kvinnor

Introduktion

- Påminn om etikprotokollet
- OK att spela in?

Social situation

- Hur bor du nu?
- Hur ser det ut med arbete och försörjning nu?
- Vilka organisationer och myndigheter har du haft kontakt med sedan du slutade i gruppen?
- Hur mycket makt och kontroll över din ekonomi känner/tycker du att du har?

Hälsa och mående

- Hur mår du just nu?
- Hur skulle du beskriva ditt hälsotillstånd idag?
- Är det någon form av hälsoproblem som påverkar hur du fungerar i din vardag?

Relationer

- Hur ser dina nuvarande förhållanden ut?
- Har du blivit utsatt för någon form av våld eller hot av mannen som använt våld innan du gick i grupp på Ersta Fristad?
- Om aktuellt: har du blivit utsatt för någon form av våld eller hot i en ny relation?
- Om aktuellt (barn): Hur upplever du din egen relation till barnen idag?
- Om aktuellt (barn): Hur fungerar vårdnads, boende, & umgängesarrangemangen idag?
- Hur ser dina relationer ut till din ursprungsfamilj och dina vänner idag?
- Finns det någon nära person du kan kontakta när du mår dåligt?

Vid 12 månader: Ersta Fristadsgruppens betydelse

- När du tittar tillbaka nu ett år efter gruppen avslutades, vad har gruppen betytt för dig?
- Något som har varit särskilt viktigt eller användbart för dig?
- Något som inte var så bra eller som du skulle behövt mer av?

Avslutning

- Hur känns det att bli intervjuad?
- Något vi glömt att prata om eller något du vill tillägga?
- Tack!

Bilaga 2 Brukarenkät

Ersta fristad: Grupp för misshandlade och hotade kvinnor

Upplägg & innehåll

1. Jag tycker att antalet gånger gruppen träffats varit

1. för få
2. lagom många
3. för många
0. ingen åsikt

2. Jag tycker grupptillfällena (3 timmar/gång) var

1. för korta
2. lagom långa
3. för långa
0. ingen åsikt

Här följer en del frågor som besvaras med en gradering om påståendet stämmer mycket bra eller inte alls. Du svarar med att ringa in ett alternativ på en skala mellan 1 och 4. 1 är ”stämmer inte alls” och 4 är ”stämmer i allra högsta grad”. Välj det alternativ som passar dig bäst.

3. Jag tycker att rundor och samtal var givande

stämmer inte alls

1

2

3

stämmer i allra högsta grad

4

ingen åsikt

4. Jag tycker att de gestaltande övningarna var givande

1

2

3

4

ingen åsikt

5. Jag tycker att temaföreläsningarna (t. ex. makt- och kontrollteknikerna) var givande

1

2

3

4

ingen åsikt

6. Fanns det något eller några teman som var mer eller mindre bra eller något ytterligare tema du hade velat ha med? Motivera gärna (fortsätt på baksidan om du inte får plats)

7. Jag är nöjd med gruppens sammansättning (ålder, etnisk bakgrund, erfarenheter osv.)

stämmer inte alls

1

2

3

stämmer i allra högsta grad

4

ingen åsikt



ISBN 978-91-506-2122-8

Universitetstryckeriet, Uppsala 2010